

**4-КЛАСС
ҮЧҮН
ТАРБИЯЛЫК
САБАКТАР**

4-класс
(жыл бою 34 саат, 4 саат класс жетекчинин
ыктыярындагы саат)

№1 сабак
КОШТОШУУ АДЕБИ

Сабактын максаты:

Окуучулар коштошуу адебин үйрөнүшөт. Коштошуу адебинин эрежелерин айтып бере алышат. Коштошуунун үлгүлөрүн көрсөтүп беришет.

Сабактын жабдылышы: Слайддын тексттери, проектр.

Сабактын жүрүшү:

1-кадам: Мугалим ар слайдка токтолуп, кенен түшүнүк берет. Окуучуларга суроо берип, жооп алып турат.

1-слайд.

Саламдашуу сыяктуу эле коштошуунун да өзүнчө адептик эрежелери бар, бирок адамдардын бир кыйла бөлүгү коштошууга анчалык маани бербейт. Коштошуу деген – жамаатта, кандайдыр кездешүүдө болгон адамдардын кайра кетүүсү, кетүү үчүн уруксат сурануусу. Бир топ кишилер отурган кезде капыстан эле бирөө айтпай-дебей чыгып кеткенин, же шашылыш жоголгонун билбей калабыз. Бул – адепсиздик.

2-слайд.

Коштошуу же кайырлашууда ар бир адам менен көзмө көз болуп, кийинки жолугушууга чейин аман-эсен туруу тилеги билдирилет. Эгер сиз менен коштошуп жаткан киши кайра эле тез-тез учурашышы мүмкүн болсо, же кошуна-колоң болсо, оң колду көкүрөккө - жүрөк тушка коюп туруп «Жакшы барыңыз», «Келип туруңуз», «Салам айта барыңыз» деш керек. Түрктөр коштошор кезде «учурашабыз» дешет, бул да кайра кездешкенче тынч-аман туралы деген жакшы тилек, ниет.

3-слайд.

Эгер меймандар узак жактан ат арытып келсе, дагы алар менен жолугушуу көп убакытка созулушу мүмкүн болсо, анда кучакташып, далысын таптап «Кайрадан көрүшкөчө аман-эсен тургула», «Жолуңар ачылсын», «Жолуңарды кыдыр колдосун» деген сыяктуу тилектер багышталат.

4-слайд.

Узак кылымдардан бери сакталып келе жаткан салт боюнча эркек балдар жоого, аскерге, же башка узак сапарга кетип баратса бир нан алып чыгып, андан бир тиштетип калат. Ушундай бир кертими жок нандар Улуу Атамекендик согуштан бери турганын биз бала чакта көрүп калдык. Жанагы нан бала алыс сапардан келгенге чейин турчу, ошонун ырыскысы биз менен, үй-бүлөдө чогуубуз деген маани-мазмунда аткарылган бул ырасым.

5-слайд.

Улуттук салттардын ичинде кызды күйөөгө узатуунун өзүнүн этикалык эрежелери болот, а түгүл мындайда оозеки адабияттын кеңири тараган жанрларынын бири көрүшүү ырлары аткарылат. Андай каада-салт ырларын күйөөгө узап бараткан кыздын энеси, апасы, жеңелери, эже-сиңдилери,

теңтуштары ырдаган. Мындай чыгармаларда кызга барган жеринен бакыт табуу, отурган жеринен орун алуу, алганы менен тең арып-тең каруу, бала-чакалуу, ырыс-кешиктүү, очор-бачар болуу ойлору айтылган, ошол эле учурда кызга карата жакшы келин, жакшы жар аталууга аракет кыл дешкен, куда-кудайгыларга кызынын аманат өмүрүн, кийинки тарбиясын табыштаган. Мисалы, бир элдик ырда жеңеси кыз менен мындай көрүшөт:

Кызыкем, ак тикендин бүрүндөй
Ак камгактын гүлүндөй.
Көк тикендин бүрүндөй
Көк камгактын гүлүндөй.
Алганың жакшы бир болсо,
Айчыктуу гүлүң күбүлбөйт.
Атакең конгон кең конуш,
Кең конушка конуп ал
Кызыке, чоюлган келин болуп ал.
Кызыке, алганың жакшы бир болсо,
Алтындан сөйкө ыргайсың,
Армансыз ойноп жыржайсың.
Кызыке, күйөөң жакшы бир болсо,
Күмүштөн сөйкө ыргайсың,
Күйүтсүз ойноп жыржайсың.
Алганың жаман бир болсо,
Алтындан сөйкөң жез болот.
Айда көөнүң пас болот.

Кызды узатуунун бул шаан-шөкөтү азыр унутулуп калды да, анын ордуна башка европалык салттар: шампан ичүү, машиналарды эсепсиз көп жасап, кортедж кылуу, арак менен тойлоо дегендер чыкты.

6-слайд.

Жеринен оодарылып, айдалып кетип жаткандар, түрмөгө кесилгендер, башка элдин арасында жүрүп, өз журтун тапкандар да коштошуу расымын өткөргөн, атактуу акын **Токтогул** Сибирь сүргүнүнө кетип жатканда «Кош, элим», «Айланган тоонун бүркүтү», «Кош, апаке» деген ырларын ырдап эл менен, апасы менен коштошуп, кайырлашып кеткен.

7-слайд.

Мейманга келген адам убактысы бүтүп, же тамак желген соң үй ээсине, кызмат кылгандарга батасын берип, же алкышын айтып, эми кетүүгө уруксат бериңиздер деп суранат. Андайда үй ээси «дагы отуруңуздар», «конуп калыңыздар» деши мүмкүн, бирок баруу керектигин, кеч болуп калганын айтып, кечирим сурап коштошот. Эгер бул үйгө бейтааныш жолоочулар келип, ал жерден даам таткан болсо, үй ээсине ыраазычылыгын билдирип, өздөрү тарапка да чакырат, дарегин тактап берет, «берген тузуңузга ыраазы болуңуз», «үйүңүздөн жакшы ниет менен келген коноктор үзүлбөсүн» дегендей тилектерин багыштайт. Мындай учурда кыргыздар «бир күн туз таткан жериңе миң күн салам бер» деп, кийин бир айланып келип каларын да кобурайт. Адатта, мындай жолоочулар ошол үйгө кийин дагы бир жолоочулардан салам айттырат, же жолдугун кылып тартуусун берип жиберет, же өзү алып келип берет.

8-слайд.

Эгерде коногу же жолоочусу үй ээсине ыраазычылык билдирбей, же коштошпой кетсе, анда ал таарынып кетиптир деп үй ээсинин тынчы кетет, капа болот, эмнеден кеттик экен деп кыжалат тартат. Мындай болбошу керек.

9-слайд.

Кокус алыс жолдо бир болуп, же сапарда жүрүп таанышып калган адамдар менен коштошсоңуз, азыркы заманга ылайык таанымтаңызды (визитка), же адресиңизди, телефонуңузду жазып берип, дагы көрүшүү тууралуу айтып кайырлашканыңыз оң.

№2 сабак СҮЙЛӨШҮҮ АДЕБИ

Сабактын максаты:

Окуучулар бирөө менен маектешип жаткандагы адеп тууралуу түшүнүккө ээ болушат. Сүйлөшүү маданиятын, сүйлөшүп жаткан адамдын өзүнө тартууну үйрөнүшөт. Сүйлөшүү учурундагы эрежелерди иштеп чыгышат.

Сабактын жабдылышы: Тексттер, ватмандар, маркерлер ж.б.

Сабактын жүрүшү:

1-кадам:

Мугалимдин аңгемеси.

Кээ бир кишилер бар сүйлөгөнүн угуп эле тургуң келет, ал эми кээ бир кишилердин эмне деп сүйлөп жаткандыгын аңдай албайсың. Адам так, даана сүйлөгөнү ийги. Муну үчүн киши өзүн тарбиялашы керек. Жакшы сүйлөө – тарбиядан. Ички дүйнөң, максат-мүдөөң бүт сөз аркылуу ишке ашат жана сөз сүйлөө өзгөчөлүгү жараткандын адамга тартуулаган эң ыйык тартуусу. Муну туура, максаттуу пайдаланганыбыз – жашоодогу жарым бактыбыз.

Жаман, уят сөздөрдү кебинде колдонуу адепсиздик. Жамаат арасында кулакка шыбыроо, же эки кишинин бөлүнүп алып күжүң-мыжың сүйлөшүүсү – тарбиясыздыктын белгиси. Кимде ким тил адебине көңүл бурбаса, анын адамдык касиети жок деп билгиле.

Кебинде учкул сөздөрдү, макал-ылакаптарды кошуп сүйлөө, эгер алар орду менен колдонулса, анда дааналыктын, акылдуулуктун көрүнүшү, эгер алары жасалма болуп, оркоюп чыгып калса анда ал кишини уят кылат. Сөзүнүн орундуулугуна, кооздугуна жетишүү үчүн андай сапаттарды эч кандай байлык менен эч кайсыл жерден сатып ала албайсыңар. Кусейин Карасаевдин, Жээнбай Мукамбаевдин, Зияш Бектеновдун, Түгөлбай Сыдыкбековдун, Самак Давлетовдун, Акеш Имановдун, Жээнаалы Шериевдин, Акбаралы Сыдыковдун, Бек Алымовдун, Салижан Жигитовдун, Мурза Гапаровдун сөздөрүн кулак төшөп эле угуп отура берсең жыргап калчусуң, кандайдыр бир ыр уккандай болчусуң.

2-кадам: Окуучулар 5 топко бөлүнүшөт. Ар бир топко бирден эреже берилет. Ватманга өздөрүнө түшкөн эрежелер боюнча презентация даярдашат. Белигенген убакыттан соң баяндап беришет.

1-эреже:

Бирөөнүн сөзүн бөлүп-жарууга болбойт, бирөөдөн уккан сөздү башкаларга туура эмес жеткирүү же көбүртүп-жабыртып ийүү, көрүп-билбей туруп жалган сүйлөө - адепсиздик.

2-эреже:

Улуу адамдар сүйлөшүп жатканда сөзүн бөлүүгө жарабайт, эгер алар бир нерсе сурап калса кыска жана так жооп берүү зарыл.

3-эреже:

Бирөө туура эмес сүйлөп атса, аны дароо беттен албаңыз, өз аргументиңиз менен анын каталыгын түшүндүрүңүз, же сиз ката айтып жаткандыгыңыз билинип калса, дароо моюнга алыңыз, жамааттан кечирим сураңыз.

4-эреже:

Сиздин сөзүңүзгө баары кошулат, баары мени колдойт деп ойлобоңуз, ошон үчүн сүйлөп жаткан пикириңиз сиздин жеке көз карашыңыз, оюңуз экени ар дайым көңүлүңүздө турганы ийги.

5-эреже:

Мактанып сүйлөгөн, сүйлөп жатып керилип койгон, эсинеп койгон, оозун ачкан, кақырынган, чимкиринген жеткен маданиятсыздык.

3-кадам: Мугалим төмөндөгү тексттерди окуп берет. Класста талкуу уюштурулат.

1-текст.

XIII кылымда жашаган Мавляна Жалалиддин Руминин энциклопедиялык билимдүүлүгүнө аябай таң каласың, мисалы, адепке үйрөтүүчү аңгемелерди, тамсилдерди жазып, ошол баяндары үчүн фарсый, түркий, тажик, араб, грек тилдериндеги адабияттарды казып окуган, же оозеки элдик чыгармалардын сюжеттерин кайра иштеп чыккан. Ушундай чыгармалары элге жетсин, баары үчүн түшүнүктүү болсун деп жөнөкөй тил менен жазып, же айтып, турмушта болуучу кадимки окуяларды көрсөткөн.

Мисалы анын бир кеңешин карап көрүңүз.

Бала ээрчиткен бир аял Румиге келип айтат:

- Урматтуу мавлана, мен кандай айтып-деп, эмнелерди кылсам да, балам мени укпай жатат, анын таттууну ушунчалык көп жегенин койдура албай кыйналдым. Эми бир гана айлам сизсиз, анткени ал сизди сыйлайт, ошон үчүн сизди гана угушу мүмкүн.

Руми баланы бир топ карап турду да, анан энесине:

- Үч жумадан кийин келиңиздерчи, - деди.

Аял түшүнбөй калды. Ушундай бир болбогон нерсеге, үч аптадан кийин келүү керек беле? Алыс өлкөлөрдөн адамдар келип Руми менен сүйлөшүп, маселелерин дароо эле чечип кетип жатпайбы. А буларды болсо...

Айла жок жанагы аял баласы менен кайрадан үч жума өткөрүп келет. Жалалиддин дагы бир жолу балага көз жүгүртөт да:

- Дагы үч жумадан кийин келип көргүлөчү, - дейт.

Энеси чыдабай суроо берет:

- Неге эми?

Мавлана Жалалиддин Руми болсо айтканынан кайтпайт.

Ошентип кайра үч жумадан кийин эне-бала ээрчишип Руминин астына дагы үмүт байлап келет, ошондо Руми балага тигилип туруп минтет:

- Уулум, менин кеңешимди ук, таттууну көп жеген сенин денсоолугуңа зыян.

Бала айтат:

- Эгер сиз ушинтип айтсаңыз, анда мен мындан кийин таттууну көп жебейм!

Энеси баласынан эшикке чыгып күтүп турууну суранат. Бала чыгып кеткенде ал Румиден сурайт:

-Эмнеге ушул бир ооз сөздү мурда эле айтып таштабадыңыз?

Көрсө Руми өзү да таттууну көп колдончу экен. Балага кеңеш берүү үчүн биринчи кезекте өзү да ошол адатын таштап туруп, анын айтыш керек тура. Өзү таттууну ташташ үчүн биринчи жолу үч жума жетет деп ойлоптур, көрсө жетпей калыптыр, ошон үчүн эне-бала үч жолу келүүгө аргасыз болгон экен.

Мында устат кандай болуу керек, шакирт кандай болуу керек деген маселеге талдоо берилет. Чыныгы устат болуу үчүн өзүң ошого татыктуу болушуң кажет. Болбосо мавляна үчүн бир сөз айтып коюш кыйын беле? Оңой эле болчу, бирок ага барган жок. Советтик педагогика да «тарбиячы өзү тарбияланган болуу керек» деп эчен кылымдык тажрыйбага таянып айтат.

2-текст.

Бир жолу атактуу табып Абу Али ибн Синага бир аял ооруп жатканын айтып даттанып келет. Дарыгер анын ыраң-башын, көзүн, тилин карап, тамырын кармап, суюк дары берет, үч күн ичип кайра келиңиз дейт. Кетип баратканда:

- Бир аз сезгенипсиз, жүрөгүңүз, өпкө-бооруңуз бүт эле жайында экен, үч күндө ушул дары менен оңолуп кетесиз, - дейт.

Оорулуу үч күндөн кийин келип, оорубай калгандыгын, аябай эле жакшы болгондугун айтат да:

- Сиз мага эмне дары бердиңиз эле? - деп сурайт.

- Мен сизге эч кандай дары берген эмесмин, жөпжөнөкөй суу бергенмин, - дейт Улукман Аким.

Көрсө аялдын оорусу анчейин эмес экен, жакшы сөз гана анын ички дартын жеңип чыгыптыр.

4-кадам: Мугалим сүйлөө адебинин сегиз түрүн окуучулар менен бирге талкуулайт.

Эгер силерден сүйлөө адеби канча деп сураса, сегиз деп жооп берип, аларга төмөнкүлөрдү көрсөткүлө:

Биринчиси, маанисиз сүйлөбөө;

Экинчиси, ыраттуу жана жумшак сүйлөө;

Үчүнчүсү, ачык көңүл менен сүйлөө, кебете-кешпирди сүйлөп атып бузбоо;

Төртүнчүсү, угуп жаткан киши кыйналбай тургандай кылып сүйлөө;

Бешинчиси, пайдалуу сөздөрдү гана айтуу;

Алтынчысы, ойлонуп сүйлөө, «ойноп сүйлөсөң да, ойлоп сүйлө», «ойлобой сүйлөсөң, онтобой өлөсүң» дейт эл дааналары;

Жетинчиден, кишилер сүйлөшүп жатканда арасына кыпчыла калып сүйлөбөө, бирөөлөрдүн сукбатын бузбоо;

Сегизинчиден, көп сүйлөбөстүк.

5-кадам:

Мугалимдин жыйынтык аңгемеси.

Абу Али ибн Сина дайыма шакирттерине айтчу тура: «Берген дарым гана оорулууну айыктырат десең, аның туура эмес. Айыктыруу эң алды менен ширин тил, жакшы мамиле, күлүп-жайнаган көрүнүш менен коштолот. Кесел копол болсо, табып жумшак болушу, кесел уудай болсо, табып балдай болушу, оорулуу үмүтсүз болсо, табып үмүттүү болушу, дарттуу кайгырса, табып кубанып турушу керек. Табыпта мындай сапаттар болбосо, ал табып эмес, а балким өлүмдү жакындаштыруучу бир нерсе болуп чыгат».

А түгүл илгеркилер сүйлөп жаткан кишинин кийими, үстү-башы таза болсун, оозунан пияз, сарымсак жыты келип турбасын деп насаат кылган.

Болор-болбос нерсеге каткырып күлө берген, көпчүлүктүн алдында эки кишинин бөлүнүп алып сүйлөшүп күлүп калышы, бир адамдардын атын айтпай, ылакап аты менен чакыруу, же кайрылуу – адепсиздик.

Жусуп Баласагын мындай бейттерин жазат:
Өз башыңы өзүң ажалга дуушар этпес үчүн сөзүңө сак бол,
Өз тишиңди өзүң сындырбас үчүн тилиңе сак бол.

Көп сүйлөбө сабыр кыл, ар сөзүңдү салмактап айт,
Он миң сөздүн түйүнүн он сөз менен чеч.

Адам эки нерсе менен картайбайт: биринчиси – кайрымдуу иши,
Экинчиси – мээримге толгон сөзү.

Демек, адамдар мына ушундай сүйлөшүү адебин түшүнгөндө гана насаат кептерди угат, кабыл алат, андагы ойлорду башкаларга жеткирет.

№3 сабак ДЕНЕ-БОЙДУ ЧЫҢОО АДЕБИ

Сабактын максаты:

Окуучулар дене-бойду чыңдоонун пайдалуу экендигин билишет. Дене-бойду чыңдоону үйрөнүшөт. Ден соолукту чыңдоо тууралуу кеп-кеңештерди турмушта пайдалана алышат.

Сабактын жабдылышы: Слайд, проект, тексттер, ватмандар, маркерлер ж.б.

Сабактын жүрүшү:

1-кадам: Мугалим слайд аркылуу окуучуларга маалымат берет.

1-слайд.

Абу Али ибн Сина айтат: «Өз убагында ыклас менен денетарбия кылган адамга дарт жакын жолобойт. Денетарбия менен шугурланган бакубат денени дарт жеңиши мүмкүн эмес». Андай болсо дал ошол дарт жеңе албаган дене акыл жагынан да, көрк-келбет жагынан да келишкен болот да, жамаат үчүн да, заман үчүн да пайда алып келет.

2-слайд.

Денени тарбиялоонун башкы шарты – кыймыл. «Кыймыл жана жөө жүрүү мээге түрткү берип, ой пикирди ишке салат», - дейт Ж.Ж.Руссо. Эгер кыймыл чектелип калса, анда денедө оору чакыруучу нерселер пайда боло баштайт. Оору деген бир сөз менен айтканда, организмдин алсырап, дартты алып келүүчү нерселерди жеңе албай калышы, мисалы, сасыктумоо болсо аны алып жүргөн таякчаларга багынып бериши.

3-слайд.

Адистерден аныктоосу боюнча адамда кан туура алмашып, жүрөгү жакшы иштеп турушу үчүн күнүнө 11 миң кадам жөө басышы керек экен, демек күнүнө силер да 7-10 чакырым кадамдашыңар зарыл тура.

2-кадам: Мугалим окуучуларды 2 топко бөлүп, ар бир топко текст таратат. Окуучулар алгач жеке окуп, андан соң жупта талкуулап, топто презентацияга даярданышат.

1-топко текст.

Султан Хусейин Байгара сарайында Мавлана Кутбиддин деген табып жашаптыр. Бир күнү ага Амир Сиражиддин деген мансаптуу кишилердин бири саламаттыгы күндөн күнгө жаман болуп баратканын айтып даттанат: «Суу ичсем деле семирп баратам. Толуктугумдан дене-боюмду көтөрө албай калдым. Дем алышым улам кыйындан баратат». Муну уккан табып: «Дартыңыз оор экен. Сизге бир гана нерсе дары – бийик дөбөнүн топурагы. Аны күн дал ошол дөбөнүн башына келгенде, өзүңүз чыгып, өз колуңуз менен казып алып келесиз, болбосо өлөсүз», - дептир.

Жанайласы кыйын да баягы дартман чактүштө тырмалап эптеп дөңгө жетип топурак алып келип жүрүптүр. Акыры жакшы болот да, табыптан сурайт:

- Мавлана Кутбиддин, айтыңызчы, бийик дөңсөнүн топурагы менен бул эле жердин топурагынын кандай айырмасы бар? Деги сиз мага кандай кылып дары берип жаттыңыз?

- Мен сизге болгону каткан нан менен кургаган алманын талканын бердим. Сизди топуракка ошол топурак үчүн эмес, күн аптабында тердеп, денеңизди тарбиялоо үчүн, кыймыл жүгүртүү үчүн жиберип жаттым. – Табып сырын ачып берет. – Сизде оору жок, болгону денеңизди кыймылдатып туруңуз.

Денени кыймылдатып туруу, баданди тазалоо, канды жүгүртүү жана аны булгабоо – бала чактан ар бир инсан үчүн керектүү нерсе болуп саналат.

2-топко текст.

Кайсыл бир замандарда бир кембагал киши даанышмандын алдына даттанып келет:

- Ата, жегенге наным, кийгенге кийимин жок, балдарым ачка, кайда барып даттанышымды билбей калдым!

- Жакшы, андан болсо, мага оң колуңду сат!

- Жок, ээ, колду кантип сатам, ал өзүмө керек!

- Болбосо бир көзүңдү сат!

- Кантип! Көзсүз жашоого болобу?

Ошентип даанышман абышка тигил кембагалдын бүт дене мүчөлөрүн саткын деп чыгат. Ал болсо ынабайт.

- Бүт мүчөң соо болсо, сатпасаң, турмушка наалып эмне кыласың? Адамдын он эки мүчөсүнүн сак болушу – бул анын чексиз байлыгы. Дени-кардың соо болсо, сенин бардык иш колуңдан келет, ал эми иш кылуу колунан келген кишинин күнү эптеп өтөт.

Бул маек – бир насааттыр, эң биринчи кишинин дене мүчөлөрү түгөл болсо анын курсагы да тоёт, кийими да бүтүн болот деген ибараттыр. Ал эми дененин сак болушу жалаң гана жараткандан эмес, адамдын өзүнө да байланыштуу болот дешет акылмандар жана дарыгерлер.

3-кадам. Мугалим слайд аркылуу сабакты жыйынтыктайт.

1-слайд.

Эң негизгиси – тамакты ченеми менен жегендик. Азыр Батыш мамлекеттеринде оокатты ашыра жегенден, кыймылсыздыктан жана синтетикалык азык заттарын пайдалануунун кесепетинен эткээл тартып кетүү, семирүү оожаланууда. АКШ сыяктуу мамлекеттерде буга каршы ар кандай программалар иштелип чыккан менен жакшы натыйжаларын бербей келет. Тамакты тарта жеген, мүнөздөп жеген ден соолукта жашоонун эң биринчи шарты дешет. «Аз тамак адамды багат, көп тамак ооруну багат» дейт Абу Райхан Беруний. «Ток карыңга дагы тамак жей берген адам тиши менен өзүнө өзү гөр казат» деп айтылат түрк макалында.

2-слайд.

Азыр эми илимий жол менен эрте мененки таза абанын пайдасы, чыгып келе жаткан күн нурунун чүчкүрткөн касиети, сааркы муздак сууга жуунгандын пайдасы илимий медицинада адам организминде жана руханий өсүүсүнө өтө пайдалуу деп табылды.

3-слайд.

Аалымдардын аныктоосу боюнча адам 180 жылдан ары жашай алат экен, бирок анын ошол жашоосун өзү кыят дейт, бул аз кыймылдуулук, залалдуу тамак-аш, курчап турган чөйрөнүн таза эместиги, стресс абалдарга кабылуу.

4-слайд.

Пенде өмүрүндө уйкуну туура пайдалануунун да чоң мааниси бар: балдар кечки саат 21-22ден калбай жатышы жана эртең менен 5-бдан калбай турушу керек, терезелерди ачык калтыруу, ным же аба туш тараптан келип турган жерлерге уктоого болбойт, үстүгө сөзсүз үшүтпөгүдөй бир нерсе жамынуу зарыл, ысык болсо, жок дегенде ич тушка. Жатарда өтө кайгырган же ашыкча кубанган, күлгөн да уйкуга салакасын тийгизет. Уктаган бөлмөдө синтетикалык материалдар, бөлмө гүлдөрү болбоого тийиш, тар ич кийимдер менен жатууга, башты, бутту кымтыланууга, жабууга болбойт. Жатар алдыда бөлмөнү желдетүү жана таза абага чыгып келүү күн сайын адатка айланса пайдалуу болот.

№4 сабак КИЙИМ АДЕБИ

Сабактын максаты:

Окуучулар кийинүү маданиятты тууралуу маалыматка ээ болушат. Баш кийимдин түрлөрү, ак калпак жөнүндө, анын пайдалуу жактары тууралуу, кыргыз элинин сыймыгы экендиги тууралуу билишет. Баш кийимдин маанисин билишет.

Сабактын жабдылышы: Слайд, проектр, улуттук кийимдердин моделдери, сүрөттөрү ж.б.

Сабактын жүрүшү:

1-кадам: Мугалим төмөндөгү маектин маанисин окуучуларга түшүндүрөт.

Бир даанышмандан сурашат:

- *Адам үчүн жараша турган кийимдердин ичинен эң эле ылайыктуусу кайсы кийим?*

- *Адам үчүн кийимдердин эң эле жарашыктуусу – адеп-ахлак кийими, - деп жооп бериптир ал.*

Адамдын кийими жарашыктуу болсо, ал адеп-ахлак белгисидир.

2-кадам: Мугалим слайддар аркылуу окуучуларга түшүнүк берип, талкуу уюштуруп барат. Суроо берип, суроолорго жооп айтат.

1-слайд.

Бир жолу кыргыз журналисттери Түркиянын Ыстамбул шаарында чоң жыйынга туш келип калдык. Он эки миллион калкы бар шаар мэри, Межилис башканы (парламент спикери), ондогон депутаттар, министрлер, отуздан ашык мамлекеттен делегация катышып жаткан бул жыйында биз – ошол кездеги «Эркин-Тоо» газетасынын жана «Замандаш» журналынын башредакторлору **Нурлан Шакиев** экөөбүз улуттук ак калпак кийип барган экенбиз, баары эле биздин башыбызга таң кала да, суктана да тигилишет. Атүгүл Түркия депутаттарынын жетекчиси, Орусиянын мусулмандарынын муфтийи биз менен жакын келип, баарлашып, сүрөткө түшүп кетти. Аларды биздин жүзүбүз, бой-келбетибиз кызыктырган жок, аларды башыбыздагы ак калпагыбыз өзүнө тартты.

2-слайд.

Дагы бир жолу ошол эле Түркиянын Анталиясынын Белдиби шаарчасындагы «Рихсос» отелинде эл аралык чоң жыйын өтүп жатты. Биз, кыргыз журналисттери, Темирбек Токтогазиев, Жолдошбек Бусурманкулов – үчөөбүз «тегерек үстөлдө» ак калпагыбызды баштан албай отурган элек. Бир убакта эртеси өзүнчө бөлүнүп келген Кыргызстанда иштеген Түркия атуулдарынын бири бизди таң кала карап калган, кийин айтып атпайбы, ак калпак кийген кыргыз боордошторум мага ушунчалык башкача ысык көрүндү деп. Ошол жыйындарды чагылдырган массалык-маалымат каражаттары – телевидение бизди көрсөтүп, газеталар биринчи бетине ак калпак кийген биздин сүрөттөрдү басты.

Жогорудагы өзүм көрүп-билген мисалдар кыргыз калпагынын керемет күчүн, адамдарды өзүнө караткан сыйкырын далилдөөчү фактылар...

3-слайд.

Дал ушул кыргыз калпагы Анатолий Карпов шахмат боюнча дүйнө чемпиону болгон минуталарда анын башына кийгизилген, дал ушул кыргыз калпагы

Эверестти багындырган альпинисттерге тоо чокусунда тартууланган. Бул сүрөттөр кезинде СССРдин эң башкы журналы болгон «Огонёк» басылмасын кооздогон.

4-слайд.

Кыргыз калпагы... Дүйнөнүн кайсыл жеринде гана учурабайт да, аны кимдерге гана кийгизбедик?

Түштүктө Совет районуна бир жетекчи барып, убагында кыргыз салттарына, анын ичинде калпак кийүүгө катуу киришкен экен, мына ошол чөлкөм, азыркы Кара-Кулжа району калпак тигүү боюнча учурда өлкөбүздө эң алдыңкы орунда турат, ал жерде калпактардын, элечектердин ондогон жаңы түрлөрү ойонулуп табылды...

5-слайд.

Бирок ушул тапта ак калпагыбызды али да барктай албай келебиз: биринчиден, аны көрүнгөн жерде көрүнгөн кишиге тартуулай берип баркын түшүрдүк; экинчиден, калпак ашка-тойго, жамандык-жакшылыкка сүйрөлө берип, дежур буюмга айланды; үчүнчүдөн, ак калпактын товар катары сапатын бузуп, анын кийизин начарлатып, эптеп эле колдон чыгарып, барксыздандырдык. Эң негизгиси массалык эл топтолгон жерлерде, салтанат тойлордо, жаштардын үйлөнүү үлпөттөрүндө ак калпак кийүү салтын унуттук, шаар жерлеринде калпак кийип жүргөндөр дээрлик калбай баратат...

6-слайд.

Мына азыр үйлөнүү тойлоруна, ЗАГСка барган кыз-жигитти көп эле көрүп жүрөбүз. Бүт кийимдери европалашкан. Кыздардын бир жолу кийүү үчүн той көйнөктөрүнүн арендасы 100 доллардан 500 долларга чейин. Эмне үчүн ушул кыздар жана жигиттер улуттук кийимдерди кийинип «Бакыт үйлөрүнө» барбайт? Жарашпайбы? Эң сонун жарашат, жөн гана өзүбүздүн улуттук жүзүбүздү унуткандык, өз маданиятыбызды жээригендик.

7-слайд.

Кудайга шүгүр, азыр улуттук кийимдерди жакшы тиккен чеберлер, улуттук кийимдерди европалык стиль менен айкалыштыра алган дизайнерлер пайда болду, бирок дал ошол кийимдер Ноороз сыяктуу майрамдарда же мектеп сахналарында гана кийилип, калган убакта колдонулбай чаң басып жатат. Эркектердин чепкендери, калпактары, аялдардын белдемчи, шөкүлөлөрү, элечектери базарларда сатылып, бул же тигил кишинин тоюнда, мааракесинде кийгизилип жаткан менен аларды эч ким көчөгө, же коомдук жайларга кийип чыкпайт, демек, алар урунулбаган бойдон өлүү буюмга айланат. Ушул тапта алар ар бир үйдө ондоп-жүздөп чирип жатат...

8-слайд.

Кимге кандай билбейм, бирок мен үчүн ата-бабалар мурас катары калтырган улуттук кийимдер дүйнөдөгү башка улуттардын кийимдерине караганда эң эле кооз да, жарашыктуу да көрүнөт. А биз болсо аны кийүүдөн бара-бара алыстап баратабыз...

9-слайд.

Жайында кыргыз кыздары киндигин көрсөткөн мода чыгарды. Айрымдарынын ичи кат-каттанып бери чыгып калат, айрымдарынын киндиги кир, ага карабай башка улуттарды туурап кийип жүрүшөт. Бул моданы кайсыл бир

элдер кыздары көп төрөбөсүн, киндиктерине суук өтүп, төрөттөн калсын, тукум азайсын деп чыгарган дешет. Биз ошолорду сокур туурап кирдикпи?

10-слайд.

Кийим адамдын уятын, денин гана жашырбастан, ага жарашык тартуулайт жана эң негизгиси денеге чаңдын, суктун, оорунун өтүшүнөн калкалайт. Мисалы, кийиз калпак жайкы ысыкта аптапты өткөрбөй, кышында да жылуу болот, кийиз караниет кишилердин «көзү» тийүүдөн да адамды сактайт дешкен ата-бабалар.

Андай болсо адеп көрүнүшү болгон улуттук кийимдерди неге жерип калдык?

№5 сабак ДОС КҮТҮҮ АДЕБИ

Сабактын максаты:

Окуучулар дос күтүү, доско мамиле жасоо тууралуу түшүнүккө ээ болушат. Достукка бекем болууну үйрөнүшөт.

Сабактын жабдылышы: Слайд, проект, тексттер, ватман, маркерлер ж.б.

Сабактын жүрүшү:

1-кадам: Мугалим слайд менен теманы түшүндүрөт.

1-слайд.

Адам жалгыз жашабайт, анын айлана-чөйрөсүндөгүлөрдүн ичинде достун өзүнчө орду, өзүнчө мааниси бар. Дос адамдын күчүнө күч, акылына акыл, кайратына кайрат кошот. Адамдар бири-биринин акылына, кеңешине муктаж жана ар кандай көйгөйлөрүн биргелешип чечүүгө көнүгөт. Достук эки адамдын эле күбүң-шыбың мамилеси, үлпөт курушу эмес, ал коомдогу жалпы адамдарды бири-бирине көрүнбөс жиптер менен байлап турган ыйык нерсеси. Биз доспуз деген менен ал достугубуз чыныгы достуктун талаптарына жооп бербейт. Класста отуз окуучу болсо да алар бирине бири дос деп айтууга болбойт, достор аз болот. «Булар аккан достор», «Булар сарпай (*кийит*) кийгизишкен достор», «Булар ат мингизишкен достор», «Булар кыяматтык достор», «Булар белде дос болгон», «Булар бешикте дос болгон» деген сыяктуу сөздөрдү көп эле эшитип калабыз.

2-слайд.

Дос – адамдар үчүн алтындан кымбат. Жакшы досту эч бир байлыкка сатып ала албайсың, буйуртма менен сага эч бир эне каалагандай досту таап бере албайт.

3-слайд.

«Жакшы менен дос болсоң – ырыскысын тең бөлөт, жаман менен дос болсоң - өзүнөн сени кем көрөт», «Жакшы көргөн досуңа ат байлатып сына», «Жакшы көргөн досунан мал аяган жигитпи», «Жакшы көргөн досуңдун атын алба, тайын ал», «Жакшы күндө - душман дос, жаман күндө - тууган дос», «Жакшылыкты досуңа кыл, досуңдан артса өзүңө кыл», «Жакшы мал жанга аралжы, жакшы дос малга аралжы», «Жаман дос көлөкө сыяктуу: күн ачыкта кутула албайсың, күн бүркөктө издеп таба албайсың», «Жаман достон ачык душман артык» ж.б. макалдарда кыргыздар турмуштан көрүп-билгендерин кыска, нуска сөз аркылуу жыйынтыктаган.

4-слайд.

Дос – узак мезгил бою сыналат, анан калыпка түшөт. Көчөдөн бирөөнү көрүп эле «эй, дос» деген менен ал дос эмес. Сен досум деп жүргөн адамың да чынында дос болбой калышы мүмкүн.

5-слайд.

Досу жок адам куураган даракка, өлүк денеге окшотулган. «Доссуз адам – канатсыз куш» делет, демек досуң сен уча турган болсоң канат болуп берет, а канатсыз куш уча албайт эмеспи. «Дос, доско жаныңды кош» делет.

6-слайд.

Кыпчак ханы Курманбек баатыр менен уйгур ханы Аккандын достугу жүздөгөн жылдардан бери достуктун үлгүсү катары насаатталып келет, ал экөөнүн

жаны да, каны да бир болуп калган, кыргыздар «Достун жаны бир, туугандын малы бир» деп айтышат.

7-слайд.

«Досу көп менен сыйлаш, досу аз менен сырдаш» дегендин мааниси досу көп адам жакшы адам, анын достору менен сен да дос болосуң, алардын жакшылыгы жугат дегендик, ал эми досу аз адам сүйлөшүүгө, сырдашууга зар болот дешет.

2-кадам: Мугалим окуучуларга төмөндөгү текстти көрктүү окуп берет. Окуучуларга текст боюнча суроолорду берет.

Акын Алишер Навоинин досу да, шакирти да катары саналган бир кадырлашы болуптур. Аны Мухаммед палван дешчү экен. Алишер ушунчалык жакшы көрүп, бүт сырын жашырбай айтып турчу. Бир күнү ошол досу болор-болбос айып кылып, Султан Хусейин Байгаранын каарына калат. Өкүмдар:

- Палвандын сакал-мурутун кыркып, кийимине куйрук байлап, көчөдөн ары-бери бастыргыла! – деп буйрук берет.

Муну уккан Мир Алишер досунун мындай кордукка чыдабашын түшүнөт жана андан куткаруунун камын ойлоп Султандын астына кирет:

- Билесизби, өкүмдарым, - дейт Алишер, - биз Мухаммед палван менен бала күндөн бирдей кийим кийинип, кийин сакал-мурутубузду бирдей кырктырып келебиз. Эгер бирибиздин сакал-мурутубузга экинчибиздики окшобой калса, же кийген үстү-башыбыз айырмаланып турса, анда биздин сөзүбүз коошпой, ортобуз салкындап, ырабдайыбыз түшүп калат. Андыктан менин да сакал-мурутумду кыркып, кийимиме куйрук байлап, көчөдөн ары-бери өткөрүңүз!

Алишер Навои, улуу акын жана акылман увазири айтып атса жана да анын досу тууралуу ушунчалык күйгөнүн көрүп турса Байгара падыша эмне демек, дос үчүн отко да, сууга да барган адам үчүн палвандын күнөөсүн кечириптир. «Досу көптү жоо албайт, акылы көптү жоо албайт» деген ушул да.

3-кадам: Мугалим слайд аркылуу түшүндүрүүнү улантат.

1-слайд.

Ошол эле кезде доско кылдат мамиле кылып, достукту ызат-урмат менен акыр аягына чейин жеткирүү тууралуу да «Досуңдун тоогун алсаң, канжыгасына каз байла», «Досуң күзгүдөй, сындырсаң эптей албайсың», «Досуңдун берген малынын тишин ача» дегендей макалдар айтылат.

2-слайд.

Абу Али ибн Сина достуктун үч кыл түрүн бөлүп көрсөтөт: биринчиси, чыныгы достук – мында достор ар кандай шартта, турмуштагы эң оор учурларда да бирге болот; экинчиси, байлык, мансап-даражага карап болгон достук; үчүнчүсү, максат, ой-пикирлердин окшоштугуна негизделген достук. «Жан дос», «тил дос», «мал дос» деген достор болору тээ илгертеден айтылып келет.

Азыр эми булардын экинчиси, үчүнчүсү аябай көбөйүп кетти. Эч кандай жактан: же мүнөзү, же билими, же ой пикири жактан жакын болбосо да эле ата-энелер балдарын кыйнап, зордоп дос кылып ташташат. Досун көрбөгөн, кабарлашпаган «достор» көбөйдү. Булар жалпы «дос» деген ыйык түшүнүккө шек келтиргендер.

3-слайд.

Дос үч түрдүү болот дейт дагы бир акылмандар. Биринчиси, тамак сыяктуу – алардан эч качан ажырап болбойт; экинчиси, дары-дармекке окшойт – кээ-кээде

аларга ишиң түшүп турат; үчүнчүсү, ооруга окшойт – алардан эч кандай жакшылык келбейт.

Бир дос экинчисине ар дайым жардам кылып, акчасын берет, там-ташына каралашат, баласын үйлөгөндө, кызын чыгарганда анын оор жүгүн көтөрүп, бел болот, арка болот, көзүн ачат. Ал эми беркиси андай кыла албайт, себеби анын колунда жок. Анан бир күнү бул эки дос ажырашып кетти. Себеби жанагы берешен досу көпчүлүктүн алдында «Мен досума андай бердим, мындай бердим, ал болсо ошонун баарын билбей жүрөт» деп айтыптыр. Мындайды кыргыздар «Эсептешкен дос болбойт» деп коёт.

4-слайд.

Илгерки убактарда эки дос жашаптыр. Анан алар бири-бирин көрүшпөй калат. Бул арада бири аябай бай болот, экинчиси болсо жардыланат. Кудай экөөнү бир жолу учуратат.

Байы айтат:

- Сен ким элең, сени мен тааныбай турам?

Антсе экинчиси – кедейи:

- Мен сенин досуңмун! Сенин эки көзүңдү көр болуп калды деп угуп, көргөнү келген элем! – деп басып кетиптир.

Ушундай, ушинтип эки достун жолу эки бөлөк экен.

4-кадам: Окуучуларга текст таркатылат. Алгач жеке, анан жупта талкуулашат. Мугалим жалпы класста талкуу уюштурат.

Бир айылда эки дос жашайт экен. Андайларды элдер «бир мейизди экиге бөлүп жейт» дешет. Биринин аты – Хусан, экинчисинин аты – Мухаммед. Ошол мезгилде Хусан катуу ооруп, ордуна тура албай калат. Анан ага Ажал келет, келип, жаш жигитти көрүп, ага боору ооруйт да, мындай дейт: «Мен кары ата-энеңден сенин ордуңа сага Ажал сурайм, сен жашашың керек».

Хусан бул сунушка макул болот. Ажал баланын атасына барат:

- Эй, ата, уулуңду чындап жакшы көрсөң өмүрүңдүн азыраагын ага берип, өмүрүн узарт!

Ата дел болуп калат. Ажал дагы:

- Уулуңду жакшы көрөсүңбү? – деп сурайт андан.

- Жакшы көргөндө кандай, керек болсо өмүрүмдүн жарымын да андан аябайм, - дептир.

- Жарымын эмес, - дептир Ажал, - азыраагын эле берсең болду. Мен аны өзүм менен алып кетпеймин.

Уулу үчүн өмүрүн берүүгө ыраазы болгон ата бир чечимге келердин алдынан ойлонуп калыптыр. Жан деген ширин да!

Ушундан кийин Ажал Хусандан:

- Эң жакын кишилериңден дагы ким калды? – деп сураптыр.

- Мухаммед деген бир досум бар эле, - дептир Хусан.

Ажал Мухаммеддин алдына барып болгон кепти айтат. Досуна боору ачыган Мухаммед экиленбей туруп эле:

- Досум үчүн өмүрүмдүн бир азын гана эмес, бүт баарын ал! – дейт.

Бул сунуш Ажалдын да көңүлүн жумшартат. Кандай болбосун Хусанды сактап калгысы келет да, муну үчүн Өмүрдүн алдына келет.

- Өмүр, сен экөөбүз келишкис «доспуз», ошентсе да бир жигиттин өмүрү тууралуу сенин алдыңа келдим. Ошол жигитке Мухаммед аттуу бир досу бүтүндөй өмүрүн бермек болду. Уруксат эт да, аларга көбүрөөк өмүр бер, мен да ушуга ыраазымын, - дептир.

Бул сунушка Өмүр ыраазы болот да, Мухаммед досунун берешендигинен улам, кыйбастыгынан улам ажал алып кетүүчү Хусанга да өмүр бериптир. Ошентип эки достун бири-бирине берилгендиги өлүмдү да жеңип кетиптир дешет.

Ошон үчүн «бир досуң бар – багың бар, көп досуң бар – тагың бар» деген макал айтылып калгансыйт. Такка да, бийликке да, байлыкка да достор салган жол менен жетесиң, кызмат тепкичтерине да досторуңдун койгон кыштарын басып көтөрүлөсүң. «Агаң менен иниң – таянычың, досуң ошол экөө теңдир» дешет элдер.

5-кадам: Слайд аркылуу мугалим сабакты жыйынтыктайт.

1-слайд.

Бир ата үч уулуна атыңарды өчпөс кылып калтыргыла деп каражат бөлүптүр. Уулдарынын бирөө заңгыраган сарай салдырыптыр, экинчиси чоң бак кылыптыр, үчүнчүсү болсо досторду күтүптүр. Муну угуп атасы: «Убакыт-сааты келгенде сарайың да кулайт, багың да кургайт, бир гана чыныгы достор бардык нерсеге туруштук берет, кенжем туура кылыптыр», - деген чечимге келиптир.

2-слайд.

Бир акылмандан сурашат: «Дос болуу деген эмне» деп. Ал айтат: «Дилдеш жана жардамдаш болуу, бирок анын үч шарты бар: биринчиси – достукту абайламак; экинчиси – аны зыяндуу заар нерселерден сактамак; үчүнчүсү – жаман-жакшы күндөргө ортоктош болмок. Ошон үчүн достук бул – кубаныч, ырахат, үлпөт гана эмес, достук бул – жоопкерчилик, чоң милдетти моюнга артып жүрмөк.

3-слайд.

Үч нерсе достукту сактайт дешет, алар: биринчиси, достордун бириникине экинчисинин барып-келип, катташып турушу; экинчиси, орток маселелерди чогуу талкуулап чечүү; үчүнчүсү, жолго, сапар-саякатка, эсалууга бирге чыгуу.

4-слайд.

«Достук өлүмдү да жеңет» дейт. Андай болсо дос күтүүнү, достукка бекем болууну үйрөнсөк кана?..

Анда эки адамдын акылын тыңшайлы:

«Чыныгы дос айткан ар бир акыл, насаат –

Сырты уудай көрүнгөн менен тамыры – бал» (Н.Хисрав)

5-слайд.

«Согуш – баатырды, ачуу – акылды, жокчулук – досту сынайт» (Ал Хоразми).

№6 сабак КИЧИПЕЙИЛДИК

Сабактын максаты:

Окуучулар кичипейилдик тууралуу түшүнүккө ээ болушат. Кичипейил болууну үйрөнүшөт.

Сабактын жабдылышы: Тексттер, ватман, маркерлер ж.б.

Сабактын жүрүшү:

1-кадам: Мугалим кичипейилдик тууралуу кыскача маалымат берет.

Кичипейил болуу – инсан көркү. Ким кичипейил боло алса, ал адамдар арасында, жамаат ичинде кадыр-баркка бөлөнөт. «Мунун баласы керсейет, а тигинин баласы кичипейил» деп баалап калышат карыялар. Кичипейил деген бул – бирөөлөр жумшаган жакка баруу, улууга улуудай, кичүүгө кичүүдөй мамиле кылуу.

2-кадам: Окуучуларга текстти окуп берип, талкуу уюштурат.

Хусрав Парвез (Хусрав Биринчи, же Куширавон деген аттар менен белгилүү болгон 531-589-жылдарда өкүмдарлык кылган Иран падышасы) бир жолу ууда жүрүп, мергенчиликтин кызуусу менен таажысындагы күйүп турчу каухар ташын түшүрүп алат. Аны байкабайт. Бир топтон кийин гана билип калып, баарылап издеп киришет. Кашайып табылбайт. Бул өтө кымбат буюм эле, жалпы мамлекеттин байлыгы эңшерилип калмак. Ошон үчүн муну тапкан адамга чоң сыйлык убада кылынат. Буту баскандын баары аны издеп кирет. Таба албайт.

Эки жолоочу келе жаткан. Алардын бири бой көтөрмө Мудбир, экинчиси кичипейил, адептүү Мукбил. Алар да баягы падыша мергенчилик кылган жердеги куахар ташты издегендерге жакындашып келет. Келишет да Мудбир керсейип туруп калат, ал эми Мукбил адеп менен жер карап, ийилип салам берет. Ийилгенде караса бутунун астында жалтырап жанган куахар турат. Ошентип ал ийилчээктигинен падышанын сыйына татыды.

Адамдар «Паланчанын баласы жакшы, ошону айткыла, ошону чакыргыла» деп дайыма кичипейил адамды өздөрүнүн катарына кошкусу келет.

№7 сабак БООРУКЕРДИК

Сабактын максаты:

Окуучулар боорукердик тууралуу түшүнүккө ээ болушат. Боорукер болууну үйрөнүшөт.

Сабактын жабдылышы: Тексттер, ватман, маркерлер ж.б.

Сабактын жүрүшү:

1-кадам: Мугалим бооркердик тууралуу кыскача маалымат берет.

Боорукер адам ар дайым бирөөлөргө жакшылык кылган адам болот, «жакшылык – төргө жеткизет, жамандык – гөргө жеткизет» деген сөз айтылып келет. Мындай адамдар булуттан чыккан Айга окшош, ачылып тийген Күнгө окшош, ташбоор адам болсо кара булуттардай – адамдардын баарына коркунуч алып келет.

2-кадам: Окуучуларды эки топко бөлүп ар бир топко бирден текст таркатат. Окуучулар жеке, жупта, топто талкуулашат.

1-топко:

Алишер Навои менен Султан Хусейин салбурундап ууга чыгат да, Алишер бир жерге чатыр тиктирип, ошол жерди турактайт. Уу бүтүп, кетер күнүн кабарлап чабарман келет. Чатырды чечели десе, ал жерге бир бактек уя салып, тукум тууп, жумурткасын басып жатыптыр.

Ошондо Алишер бул жерге тигил жаныбар балапан чыгарып, аларын учуруп кеткенче бир адамды калтырып кетели деген сунушун айтат. Тигил чабарман болсо «канаттуу куш учат да кетет» дейт, антсе Алишер Навои: «бактектин жумурткасына да канат байлатасызбы» деп кайра аны уяткарат.

2-топко:

Өткөн бир замандарда мартабалуу ата үч уулун алдына чакырат да, аларга мындай дейт:

- Үчөөң бир ай сапарга чыккыла да, бир айдан кийин менин алдыма келип, кимиң кандайча жакшылык кылганыңардын эң орчундуусун айтып бергиле. Эгер кимиңдин жакшылыгыңар көбүрөөк жана пайдалуураак болсо, мен ошонуңарга мынабул кымбат баалуу шакегимди берем!

Балдар кетишет. Белгиленген мөөнөт да өтөт. Ата чоң уулунан сураса, ал мындай окуяны айтат:

-Бир күн бак ичинде кетип жатсам, аябай баалуу алмас жатыптыр. Мен аны дароо алдым да, тиешелүү жерге алып бардым, алар буюм ээсин издеп таап, ага берип, мага болсо ыраазычылык баракчасын тартуулашты.

-Туура кылгансың, уулум, - деди атасы, - бирок ал алмас сенин өз мүлкүң эмес да, болгону таап алгансың.

Кезек ортончу уулга келди. Ал минтип айтты:

-Бир күнү арык бойлоп кетип жатсам, бир бала сууга түшүп кетти да, ага баштады, мен өмүрү коркунучта калган баланы өз өмүрүмдү да коркунучка салып, өлүмдөн сактап калдым, аны үчүн шаар акиминен, баланын ата-энесинен сый алдым, эми сиз да сыйлайсыз го деп ойлойм!

-Баракелде, уулум, - деди атасы, - сен абдан жакшылык кылгансың жана ушундай жакшылык кылганың үчүн дилиң агарып, ичиңден кубанып турасаң, ушул өзү сага сый эмеспи.

Кезек кичүү уулга келди. Ал айтты:

-Мени бир киши дайым артыман калбай аңдый баштады. Эптеп оң келсе, мени өлтүрүүгө камынып жүрдү. Мен мунун баарын сезип аттым. Анан кечээ куду ошол адам жардын кырына барып коңурук тартып уктап калыптыр, кокус ордунан козголсо эле, же бирөө оңдоп коёюн десе эле чочуп, жардан ары кулап өлгүдөй. Мен ушунчалык аяр, акырын барып, аны ойготпой, жардан бери коркунучсуз жерге алып келдим да, анан аны бир топ карап туруп, өлүм коркунучу андан өтүп кеткен соң бул жакка келдим.

Ушул сөздөрдү угуп атасы колундагы шакегин чыгарды жана кичүү уулунун колуна такты:

-Буга сен чындап эле татыктуусуң, себеби сен дүйнөдөгү адамдардын эң жогорку касиетин сактап, жамандыкка жакшылык менен жооп бердиң, - деди баласын кучактап.

3-кадам: Мугалим сабакты жыйынтыктайт.

Адамдагы боорукердик деген ушундай - бирөө сага ор казып, жамандык издеп жүрсө, сен ага жардамдашып, жакшылык кылууга тийишиң! «Атаңды өлтүргөнгө эңеңди алып бер» деген кыргыз этнопедагогикалык философиясы ушунда да. Адамзатты ушул идея, ушундай мамиле бүгүнкү күнгө жеткирип отурбайбы...

Боорукердик менен сатылгандыкты алмаштырып ийүүгө болбойт. Бир бай киши бир куржун алтынын кулуна берет да: «Муну Дөөт Таирге алып барып бер! Ал муну кабыл алса, сени биротоло кулдуктан куткарып, азат кылам», - деди. Кызматкер кул алтынды Дөөт Таирге алып барды, бирок ал тартууну албады. Кул: «Алыңызчы, муну менен сиз менин азаттыкка чыгарыма көп жардам кылган болосуз, боорукер болуңузчу?» - деп жалынат, жалбарат, бирок тиги киши көнбөйт. - Эй, кул! - дейт акыры Дөөт Таир, - ушул алтыңдарды алып алган болсом, сенин азат болушуңа себепкер болушумду мен да түшүнөмүн, бирок өзүмдүн кулга айланып калышымды да жакшы андап турам». Боорукер болуу - ар жак-бул жакты кароону да талап кылат.

Кээ бир кишилер бар, алар өмүр бою кыйналып-кысталып, бирөөлөрдү оң жолго түшсүн, ушулар жакшы адам болсун деп күндүз да, түнү да өзүндөгү болгон акылын, күчүн жумшайт. Советтик мезгилде балдар үйлөрүндөгү, интернаттардагы тарбиячылар, мугалимдер ушундай иштешип, не бир сонун адамдарды чыгарды. Алардын бирин Токмок балдар үйүндө тарбияланган Алыкул Осмонов ырга айлантып, «Далай таттуу даам жедим колуңдан, кем көрбөдүң өз бир тууган боорундан, начар экен бат оңолсун бала деп, шашып турдуң чала уйкулуу ордундан» деп тарбиячысы Грунья Савелевнанын боорукердигин, адамгерчиликтүү сапатын ачып берет.

Өзбек акыны Абдулла Ариф «Башын сыласаң өксүк адамдын, Мекеге жети жолу баргандай болосуң» дейт.

А биз ушундай чалкеш заманда ошондой боорукер боло алабызбы?

№8 сабак
САПАТТУУ БИЛИМ-МАМЛЕКЕТТҮҮЛҮКТҮ
БЕКЕМДӨӨНҮН ТИРЕГИ
(1-сентябрда Билим күнүнө карата өтүлүүчү
сабактын үлгүсү)

Сабактын максаты:

• билимдүү, өнөрлүү болуу менен көп ийгиликтерге жетишип, түгөнбөс байлыкка ээ болору, эли-журтуна тирек болуп, кызмат кылары тууралуу маалыматтарга ээ болушат.

• сынчыл ой жүгүртүүгө, окуяны талдай билүүгө, өз оюн эркин, жеткиликтүү айтууга машыгышат, сөз байлыгын өстүрүшөт.

• акылмандыкка, калыстыкка, эмгекчилдикке, берешендикке, боорукерликке тарбияланышат; адамдык асыл сапаттары калыптанат.

Сабактын тиби: ой жүгүртүү, талдоо

Сабактын формасы: кичи топтордо иштөө

Сабакта колдонулган ыкма: «Акыл чабуулу», Синквейн, топтордо иштөө, кластер түзүү

Сабактын жабдылышы: иллюстрациялар, ватман, фломастер, карточкалар, китептер

Сабактын жүрүшү: Класста жагымдуу моралдык-психологиялык жагдай түзүү

Сабак Кыргыз Республикасынын Гимнин аткаруу менен башталат.

Мугалим: Саламатсыңарбы балдар! Бүгүнкү жаңы окуу жылынын алгачкы тарбиялык сабагыбыз "Сапаттуу билим – мамлекеттүүлүктү бекемдөөнүн тиреги" деген темада болмокчу. Сабак баштардан мурда мен силерге мындай суроолор менен кайрылгым келип турат:

1. Билим деген эмне?

2. Байлык деген эмне?

Ар бир окуучу өз оюн айтат, мугалим доскага (же ватманга) жазып турат.

Андан соң, мугалим: «**Билим баалуубу же байлык баалуубу?**» деген суроону ортого таштайт. «**Билим баалуу**» деген окуучу жашыл карточканы, «**Байлык баалуу**» деген окуучу сары карточканы алат да, эки тарапка бөлүнүп турушат. Эмне үчүн мындай жоопту тандагандыктары тууралуу өз ойлорун айтышат.

Балдардын ойлорун чогуу талдагандан кийин, Касым Тыныстановдун төмөнкү жомогун мугалим үн чыгарып көрктүү окуп берет.

БИЛИМ – ТҮГӨНБӨС БАЙЛЫК

Бир кишинин эки баласы бар эле. Атасы улуу баласын жакшы көрчү. Энчинин баарын улуу баласына бермек болду. Энеси эки баласын тең жакшы көрчү. Ошондуктан: «Энчини экөөнө тең бөлүп берели», – деп кеңеш салды. Күйөөсү аялынын тилин албады, акылын укпады. Аялы таарынып, чийдин түбүндө ыйлап отурду.

Жолдон өтүп бара жаткан жолоочу аялды көрүп:

– Эмнеге ыйлап жатасыз? – деп сурады. Аял болгон окуянын жөн-жайын айтып берди. Жолоочу окуяга түшүнгөн соң, аялга айтты:

– Сиз ыйлабаңыз. Андан көрө кичүү балаңызды окууга жибериңиз. Билим – түгөнбөс байлык. Атанын дөөлөтү колдун кириңдей. Бат эле жоголот.

Аял жолоочунун сөзүнө макул болду. Баласын алыскы жерге окууга жиберди.

Бала көп жылы тырышып окуду. Түрдүү сонун өнөр үйрөндү. Өнөрүнүн аркасында бай болду.

Агасы ата дөөлөтүнө мас болуп жүрүп, өнөрдөн куру кол калды. Ата дөөлөтү бат эле бүттү. Абдан жарды болду. Акыры инисинен жардам сурап калды.

Жомок окулуп бүткөндөн кийин окуучулар мугалимдин төмөнкү суроолорунун тегерегинде талкуулашып, ойлорун ортого салышат.

1. Балдар чын эле билим алуу зарыл бекен?

2. Бала өнөргө кантип жетти?

3. Эмне үчүн эне жолоочунун айткан сөзүн туура кабыл алды?

4. Өнөр деген эмне?

5. Өнөрлүү бала менен атасынын байлыгына мас болгон агасынын ортосунда айырмачылык барбы? Айтып көргүлөчү.

6. «Билим – түгөнбөс байлык» деген накыл сөздүн маанисин кандай түшүндүңөр?

Мугалим: Демек, балдар, биз жакшы окуп, билимдүү болсок гана, көп ийгиликтерге жетип, мыкты өнөрлөргө ээ болот экенбиз. Бул асыл насаат ар бириңердин кулагыңарга күмүш сырга болсун!

Эми, балдар, ойлонуп көргүлөчү. Билимдүү, өнөрлүү болуу үчүн биз эмне кылуубуз керек?

Балдардын болжолдуу жооптору:

- Жакшы окуубуз керек.

- Тартиптүү болушубуз керек.

- Китептерди көп окусак да, билимдүү болобуз ж.б.

Мугалим: Туура айтасыңар, балдар. Тартиптүү болуп, көптөгөн китептерди окушубуз керек. Анда эмесе, келгиле, билим, китеп тууралуу элибиздин накыл кептерин окуп, ой бөлүшөлү.

Мугалим ар бир окуучуга алдын ала даярдалган карточкаларды таркатат (карточкаларда макалдардан). Окуучулар өз карточкаларындагы накыл кептерди үн чыгарып, көркөм окуп беришет жана андагы ойлорду класста чогуу талкуулашат.

1-окуучу: Акыл айга жеткирет, өнөр көккө жеткирет.

2-окуучу: Билими күчтүү минди жыгат, билеги күчтүү бирди жыгат.

3-окуучу: Китеп – билим булагы, билим – өнөр чырагы.

4-окуучу: Китепсиз билим жок, билимсиз өмүр жок.

5-окуучу: Ким көп окуса, ал көптү билет.

6-окуучу: Билимдүүнүн түнү – күн, билимсиздин күнү – түн.

7-окуучу: Китеп – мүлк, оокат, нан,

Китеп окубаган адам ал – наадан.

Китеп – билим, билимиң менен баалан (А.Осмонов)

8-окуучу: Билим – адамдын канаты.

9-окуучу: Билим алуу – ийне менен кудук казгандай.

10-окуучу: Акылы бар билимди самайт, акылы жок кийимди самайт.

Мугалим: Азаматсыңар, балдар. Эми билим, билимдүү болуу тууралуу улуу адамдардын накыл кептерине көңүл бөлүп көрөлү.

Улуу инсандардын залкар ойлору слайддан көрсөтүлөт. Ар бирин окуучулар чогуу окуп, өз ара ой бөлүшүшөт.

1-окуучу: Китеп окуган, эч нерсе окубаган адамдан алда канча жогору турат. **(В.Г.Белинский)**

2-окуучу: Адамдар китеп окуганды таштаса, анда алар ой ойлоноудан да калат. **(Д. Дидро)**

3-окуучу: Бул кылымда китептен сүйүктүү дос жок. **(А.Навои)**

4-окуучу: Мен үчүн китеп алтын тактыдан да кымбат. **(В.Шекспир)**

5-окуучу: Китеп- адам жанына чындыктын үрөнүн себүүчү курал. **(П.А.Каменский)**

6-окуучу: Билимден ашкан күч жок. **(М.Горький)**

7-окуучу: Өнөргө сен ээ болосуң окуу менен, а билим байлык каткан казынага тең” **(Ж.Баласагын)**

Бул иш-аракет аткарылган соң, мугалим окуучуларга билим, мектеп, китеп тууралуу ырлардан айтып берүүсүн өтүнөт.

1. “Окуу – түндө, алдыңдагы шам чырак,

Билим алсаң, маңдай ачык жаркырап.

Окуу, билим көп нерсеге жеткирет,

Бул экөөнөн урмат-сыйды көп көрөт.

2. Ушул китеп – улуу күндөр жемиши,

Билимдүүгө терең билим деңизи.

Жалаң акыл-насаат сөздөн түзүлгөн,

Шуру сымал жибек жип кетигилген.

3. Ким китепти окуй билсе түшүнө,

Эки дүйнө жарык берет ишине.

Мындан артык мурун китеп бар беле

Жаралабы кийин буга тең тете.

4. Ойлойм, өсөт акылым,

Окуй берсем күндө эле.

Китеп менен дос болуп,

Кирем кызык дүйнөгө.

5. Китепти окуган – арыштайт, озот,

Айга колун созот.

Анткени китеп акылга акыл кошот.

6. Таалайдын нурун көрсөтүп,

Чакырып турат келчи деп.

Арамдыктан тазалап,

Жакшылыкка ээрчитет.

7. Китепти сүй, баркын бил,
Китептин көп акылы.
Ким китепке дос болсо,
Ал – ошонун жакыны.

Окуучулар хор менен айтышат:

Китеп – менин тунук таза булагым,
Китеп – менин өчпөс жарык чырагым.
Көптү окуп, көптү билип китептен,
Мекениме талбай кызмат кыламын.

Мугалим: Азаматсыңар. Эми, балдар, биз билим алып жаткан билим уясы «мектеп» деген сөзгө синквейн түзүп көрөлү.

1. Мектеп
2. Кооз, таза
3. Билим берет, тарбиялайт, үйрөтөт
4. Мектепте билим кени бар.
5. Билимкана

Мугалим: Балдар, бүгүн силер менен сабакта “Сапаттуу билим–мамлекеттүүлүктү бекемдөөнүн тиреги” деген темада биз бири-бирибиз менен ой бөлүштүк. Демек, биз мектепте окуган кезибизден баштап китепти сүйүп, жакшы окуп, тартиптүү, адептүү болсок, келечекте билимдүү, өнөрлүү, мыкты адамдардан болот экенбиз. Билимдүү, өнөрлүү болсок, эли-журтубузга, Мекенибизге пайдабыз тийип, кызмат кыла алабыз. Ошондуктан, мамлекетибизде тынчтык, элибизде ынтымак болуп, жаңы окуу жылыбызды ийгилик, билим коштосун деген тилекте сабагыбызды аяктайбыз.

Үйгө тапшырма катары:

1. Билим тууралуу сабакта өтүлгөндөрдөн тышкары макалдарды, ырларды таап, жаттап келүү;
2. “Мен мекениме кантип кызмат кылам?” деген темада чакан эссе жазып келүү тапшырылат.

*Баимбетова Нурила Козубаевна,
КББАнын мектепке чейинки жана
башталгыч мектептик билим берүү
лабораториясынын илимий кызматкери*

№9 сабак ИЙГИЛИКТИН АЛГАЧКЫ ДУШМАНЫ - ЖАЛКООЛУК

Сабактын максаты:

- Ийгиликке жетүүгө үйрөнүшөт;
- Жалкоолуктун кесепетин, жалкоолук ийгиликтин душманы экендигин билишет;
- Өз алдынчалуулукка үйрөнүшөт.

Сабактын жабдылышы:

Слайддар, проектр ж.б.

Сабактын жүрүшү:

1-кадам: Мугалимдин киришүү аңгемеси.

Ийгиликке жетүүдө сенин эң чоң душманың жалкоолук болот. Жалкоолуктун эмне экени тууралуу сен экөөбүздүн аздыр-көптүр кабарыбыз бар. Тээ мурунку замандан бери эле «Адам жалкоо жаныбар» деп айтылып келет. Чынында ошондой. Жалкоолук сенин так маңдайыңдан чыга калып, кара жанын оозуна тиштеп кармаша турган душман да эмес. Ал фантастикалык жомоктордо айтылган каармандар сыяктуу көз алдыңда миң бир кейипке кубулган, токсон амал колдонгон коркунуч. Анын кооптуу экенин мындан билсең болот.

Жалкоолук кайсы гана убакыт болбосун, кайсы жер болбосун, кандай гана адам болбосун, ар түрдү кейипке кирип аны менен кармашат. Жалкоолук бул куйтулук, митайымдык, шылуундук, эгоисттик сапаттарды өзүнө чогулткан түшүнүк. Анын дагы бир аты – кайдыгерлик. Ал ар башка адамдын алдынан бир эле көрүнүштө жолукпайт. Ар түрдүү роль алмаштырган актёр сымал түрдүү-түрдүү кейипке, көрүнүшкө кирип алдыңан чыга калат. Кээде абдан маанилүү себеп катары көрүнүп; оорумуш этет, чарчаңкы абалда кездешет. Ал ушинтип жатып ээсин ушунчалык катуу өкүндүргөнгө жетишет. Кээде жумуш жасап жаткандай көрүнөт, а чынында эч нерсе кылбайт. Дагы башка учурларда жан эргиткен жылуу сөз арнап, өзүнө көңүл бурдурут.

2-кадам: Мугалим слайд аркылуу төмөндөгүлөрдү көрсөтүп, ар бир сүйлөмгө токтолуп, окуучулар менен бирге чечмелейт.

1-слайд.

- *Жаш жигит! Окугандар эле эмне болуп жатыптыр?..*

2-слайд.

- *Көп кайгырба. Ансыз да беш күндүк дүйнөдө өзүңдү бекер эле кыйнаба...*

3-слайд.

- *Жашоо – колго тийген бир мүмкүнчүлүк, каалаганыңды кыл да.*

4-слайд.

- *Мүмкүнчүлүгүң болсо, демек сенин төрт тарабың түгөл.*

5-слайд.

- *Эгер колуңдан эч нерсе келбесе канчалык жан алакетке түшсөң да бир майнап чыкпайт.*

6-слайд.

- *Сууну алып келген да, кумураны сындырган да бирөө.*

- *Сен кумураны талкалап сал, сууну башкалар алып келсин. Сен башка бирөө эмгек менен алып келген суудан моокумуң канганча ич!*

7-слайд.

- Эгер бүтө турган иш болсо бейкапар жатсаң да бүтө берет. А эгер бүтпөй турган иш боло турган болсо канчалык жан сабасаң да бүтпөйт.

8-слайд.

- Бүгүн коюу уйкуга кир. Калган жумушуңду эртең деле жасап жетишесиң.

9-слайд.

- Сага окуп, эмгектенүү жарашпайт. Ансыз да кара, каалооң бүлбүлдөп өчүп жатпайбы...

10-слайд.

- Мен жыл бою колу ма китеп-дептерди көтөрүп алып, жүдөп-какап китепканалардын жолдорун баскым келбейт.

11-слайд.

- Экзамендерге 20-30 күн калганда да жакшы даярданып, эң сонун бааларга тапшырам да.

12-слайд.

- Баары бир жыл бою башыма эч нерсе кирбейт, экзаменге аз калганда гана жакшы түшүнүп алам.

13-слайд.

- Күнү-түнү окуунун кандай зарылчылыгы бар? Окуган да, окубаган да ажалы жетсе бир күнү өлмөгү бар...

14-слайд.

- Инсан дүйнөгө бир жаралат, андан көрө жашоонун жыргалына бат!

3-кадам: Мугалимдин жыйынтыктоосу.

Жалкоолуктун дептеринде ушул, ушуга окшогон дагы кандай гана сөздөр бар дейсиң, тимеле коко тикенди гүлдесте деп саймедирейт. Буларды сен да билесиң. Эгерде сен жалкоо болсоң – анда сен оорулуусуң. Мында оорулуу дегенде биологиялык эмес моралдык дарт. Мунун кесепети башта сөз кылынгандай кайдыгерликке, арамзалыкка, эринчээктикке, оюнкараактыкка гана алып келбестен бактысыздыкка, таалайсыздыкка да алып келет.

№10 сабак ИЙГИЛИКТИН ЭКИНЧИ ДУШМАНЫ – ЖАМАН ДОС

Сабактын максаты:

- Ийгиликке жетүүгө үйрөнүшөт;
- Жаман дос ийгиликтин душманы экендигин билишет;
- Жаман достун ар дайым тескери таасири тие тургандыгын түшүнүшөт;
- Өз алдынчалуулукка үйрөнүшөт.

Сабактын жабдылышы:

Слайддар, проектр ж.б.

Сабактын жүрүшү:

1-кадам: Мугалимдин слайд аркылуу түшүндүрөт.

1-слайд.

Жаш досум! Сенин кыйынчылык менен коштолгон саякатыңда жалкоолуктан башка дагы бир маанилүү душманың бар. Ал жаман жорук-жосундуу, терс касиеттерге ээ досторуң! Жаш өспүрүмдүн башына келген балээлердин эң чоңу – жанында жүргөн жаман дос болуп саналат. Жаман дос да бардык жаман нерселер сыяктуу арамза, куу, эки жүздүү. Анын оозунан «досум» деген сөзү түшпөшү мүмкүн. Билип кой, бардык эле «досум» дечүлөр сенин досуң эмес. Тил учунан гана достук мамиле кылат, сени колдомуш этет, ишиңе чуркайт. Сенин көңүлүңдү алуу үчүн анын кылбаган амалы, жасабаган кошаматы калбайт. Жалкоолук сенин ичиңде, сенин дилиң менен гана сүйлөй алса, жаман жолдош өз тили, дили менен эле өзүнө ороп-чулгап алат. Жалкоолуктун үрөөнүн дал ушул жаман досуң себет. Ансыз да жалкоолук, жеңил ойлуулук, кайдыгерлик сыяктуу сапаттар досуңдун таасири аркылуу башталат. Сапаттар убакыттын өтүшү менен ичиңден терең орун алып, калыптанат. Жаман курдаштан корко турган мындай кооп бар. Ал ар мүмкүнчүлүк жаралганда кашыңда пайда болот да кайра-кайра мындай деп кайталайт:

2-слайд.

- Жаштыгыңды жашап ал досум, жаштык доор экинчи жолу кайтып келбейт. Сага насаат айткандар өз убагында жалындаган убагынын жемишин таткандар. Эми болсо калп эле сага акыл үйрөтүп жатышат. Сенин ойноп-күлүшүңдү каалабагандар гана ушинтип, кайдагы чоң кишилерге таандык нерселерди таңуулайт, аларга аябай берилбе. Ойноп жыргап ал... Сенин жаман досуң дагы көп-көп нерселерди жоорайт.

3-слайд.

Чынында достун жаманы жакшы окугандарды көрө албайт. Ал эмгекчилдин же мыкты окуган баланын күн-түнү окуусунан, иштөөсүнөн тынчсызданат. Ал жакшы окуп, ийгиликке жетүүгө маани бербейт, бергиси да келбейт. Окуганды мыскылдап, жектейт. Мына ушундай жол менен өч алат, кектейт же куугунтуктайт. Ал сени өзүнө окшоштургусу келет. Өзү түшкөн чуңкурга сени да кошо тартат. Ал үчүн бардык аракетин жасайт. Сөзү менен, убактылуу жашоосу менен моралдык энергияңды коромжу кылат. Ушинтип олтуруп, ал сенде түмөн күдүк ойлорду жаратат. Жаман курдаш сенин башыңа түшкөн эң жаман бактысыздык, мүшкүл иш. Жалкоолук менен жаман жолдош биргелешип, жакаңа жабышып калса анда сен үчүн бир өмүр кордук. Алардан өзүңдү куткарып чыгуу абдан оор болот.

4-слайд.

Сөзүмө кулак төшө. Эгерде өзүңө дос издесең ушул нерселерди эске ал. Досуң эмгекчил, окумал, жоомарт болуусу керек. Ушул сапаттарга ээ болгон адам башка бардык жакшы сапаттарга ээ дегенди туюнтат. Муну жадыңдан чыгарба, ар дайым досторуңдан ушул сапаттарды байкай жүр. А досуң эгер андай болбосо жакшысы дос болбо.

№11 сабак ИЙГИЛИКТИН ДАГЫ БИР ДУШМАНЫ - ЖАМАН ӨРНӨКТӨР

Сабактын максаты:

- Ийгиликке жетүүгө үйрөнүшөт;
- Ийгиликтин дагы бир душманы жаман өрнөктөр экендигин билишет;
- Жаман достун ар дайым тескери таасири тие тургандыгын түшүнүшөт;

Сабактын жабдылышы:

Слайддар, проектр ж.б.

Сабактын жүрүшү:

1-кадам: Мугалимдин слайд аркылуу түшүндүрөт.

1-слайд.

Ийгиликтин чыйыр жолунда сенин жагымсыз дагы бир душманың бар. Ал жаман өрнөктөр. Ашкере жасанып-түзөнүп алып, бирөөгө бут тосуу менен, бирөөлөргө көө сүйкөө менен атак-даңкка, дөөлөткө жеткен адам сүрөтүндөгү айбандар же адамкурттар. Жаман нерсе менен байлык топтогон, сырты жылмакай ичи чириген мындай адамдар бардык доордо болуп келген, боло берет. Алар дайыма инсандардын ак көңүлдүүгүнөн жана карапайымдыган карасанатайлык менен пайдаланып, өз курсактарын кампайтканга биротоло көнүгүшкөн. Учурда мындай арам тамактар жок эмес, көп. Болгону аларды байкоо кыйыныраак. Эми гана турмуш жөнүндө ойлонуп баштаган жаштарга дал ушулар көзүнө урунат. Өкүнүчтүүсү карапайым адамдар кара жанын карч уруп, күн-түндөп эмгектенишет. А жыргалын болсо ач көздөр татышат. Бардык жамандыктар сыяктуу оңойлук менен байып, бирөөнүн кара тери менен күн көргөндөрдүн да өзүнө тарта турган философиясы бар. Анын философиясы «эгоцентризм» делген сызыкка алып барат. Мында сен өзүңдү гана ойлойсуң, бардык байлыктарга ээ болууну каалайсың. Алардын ийгилик принциби кандай болсо да максатка жетүү болуп саналат. Бул формула негизинен адепсиздин, ыймансыздын формуласы. Бирөөнүн акысы менен күн көргөндөр муну акылдуулук деп ойлошот. Ар намысты ойлоп да коюшпайт, тескерисинче аны менен ойноп, шылдыңдашат. Эптеп байлыкка жетүү – алар үчүн ийгилик. Бул адамдардын тобу инсандардын ичинен эң жамандары.

2-слайд.

Эч качан мындай адамдардан өзүңө үлгү алба. Намыссыздык жана көз бөмөчүлүк менен нан тапканга үйрөнбө. Ар дайым таман акы эмгек жана намыс менен бактылуулукка качандыр бир сөзсүз жетээриңе ишен. Чынында жетишесиң. «Качанга чейин кыйынчылык менен күн көрөм» - деп өзүңдү алдатып жибербе, ишенимиңди жогоркудай чыныгы бактысыздарга уурдатпа. Тагдырыңды коркунучтуу караңгылыктын таразасына таштаба. Митайымдык жана шумпайлык менен көз жоосун алган бакчалуу үй курууну эңсебе. Муну эсиңе бекем түйгүңүң, инсанга таандык болгон жол – тууралык жана ар намыстуулук.

3-слайд.

Намыстуулук дегенде адам өзү жалгыз калганда өткөн иштерине саресеп таштап, өзү менен өзү эсептешип жатканда кетирген кемчиликтери үчүн өкүнүүнүн, уялуунун болуусу деп түшүнсөк да болот. Бул болсо ишенип кой, бактылуу болууну, ошондой эле рухий канааттануунун эң алгачкы жана оор шарты. Бактылуулукта инсан катары жашагың келсе анда тууралыктан, акыйкаттан жана

ар намыстан эч качан аттап кетпе. Жана да жашоодо бактылуу болуу - тууралыктын жана намыстуулуктун көрсөткөн багыты менен жүрүп олтуруп, максатка жетүү деп түшүн. Же болбосо кандай жол менен болсо да байлыкка, мансапка жетүү акыл эстүү адам үчүн эч качан бактылуулук болбойт. Эгерде аларды чын эле бактылуу деп эсептесек, анда ууру-кески, каракчыны, киши өлтүргөн канкорду аташыбыз керек эле. Аларды ийгиликке жеткен инсандар деп билишибиз керек эле.

4-слайд.

Өз алдынча ийгиликке жетүүнүн жолунда сага жолуга турган коркунучтуу эң негизги душмандар ушулар. Чынында алар менен эле бирге пайдасыз китеп жана каражолтой мугалим тууралуу да ойлоно жүр. Сен аларга каршы коргонууну өздөштүрсөң ашыктык болбойт. Бирок, ушул эки душманды жок кылуу сенин эмес, мамлекеттик деңгээлдеги билим берүү мекемелеринин жана кызматкерлеринин иши.

5-слайд.

Дагы кайталап айтып койгум келет: сенин колуңда жогорку душмандарыңдан коргоно ала турган эки куралың бар. Алар: эркти башкара билүү жана талыкпай эмгектенүү. Маселе эркти туура тарбиялап, жакшылыктын жолуна иштетүүдө жана тынымсыз аракетти жемиштүү кылууну билүүдө жатат. Менин оюмча башка бардык маалыматтардын ичинен эң муктаж болгонун дагы ушулар болуп эсептелет.

№12 сабак ИЙГИЛИККЕ ЖЕТҮҮНҮН ШАРТТАРЫ

Сабактын максаты:

- Ийгиликке жетүүнүн шарттарын үйрөнүшөт;
- Ийгиликке жетүү үчүн эркти башкара билүү керек экендигин билишет;
- Эрк тууралуу түшүнүккө ээ болушат.

Сабактын жабдылышы:

Слайддар, проектр ж.б.

Сабактын жүрүшү:

1-кадам: Мугалимдин киришүүсү.

Жаш, окуучум! Мурунку сабактарда мен силерге ийгиликтин жолунда жолуга турган негизги душмандарыңды айтып бердим. Алардын жалкоолук, жаман дос, анан да турмушта адаштыра турган үлгүлөрдү, тактап айтканда ач көздөрдүн көз жоосун алган бардар жашоосу, аны менен бирге жаман китеп жана мугалим тууралуу учкай маалымат берип, алардан коргонуунун аздыр-көптүр жолдорун көрсөттүм. Аларга каршы сенде эки чоң рухий куралдын бар экенин: алар инсанга таандык эң жогорку сапат болгон бузулбас эрк жана эмгекчилдик экенин баса белгиледим. Эми болсо так ушул эки куралды өзүң үчүн, үй-бүлөң үчүн, коомуң үчүн, керек болсо ааламга пайдаң тийсин үчүн колдонуунун жолун, усулун айтып бермекчимин. Пайдалуу инсан болуунун жана ийгиликке ак жолдо жетүүнүн эң негизги шарттары төмөнкүлөр болуп саналат.

2-кадам: Мугалим слайд аркылуу теманы түшүндүрөт.

1-слайд.

Ийгиликтин алгачкы шарты – эркти башкара билүү

Татыктуу жашоодо эң негизги шарт болуп эркти туура жолго пайдалана билүү, жакшы ишке тарбиялоо болуп саналат. Кайдыгерликтин, арамза-куулуктун, жеңил ойлуулуктун, оңой тамакка кыныгуунун, ошондой эле жалкоолуктун жолун бөгөй турган, аларды кыйрата турган курал болуп эрк саналат. Жакшылык үчүн эркиңди колдонуудан коркпо. Мындайда жаман курдаш сага тоскоол боло албайт. Маңдайыңдан чыккан курулай тил безегендердин тили өтпөйт, жашоодогу жаман жашоо мисалдары сени өзүнө азгыра албайт. Коркута да албайт.

Адам акыл көрөңгөсү жана жык толгон маалыматы менен эмес, эрки менен гана адам. Акыл жана инстинкт жаныбарларда аз өлчөмдө болсо да бар. Бирок, инсандык эрк бардык тирүү организмдердин эң татаалы болгон адамга гана мүнөздүү, ал ошонусу менен башка жандуу макулуктардан айырмаланат. Эрк бир эле жаныбарлардан гана айырмалоочу эмес, керек болсо инсандарды өз ичинде мыкты же начар деп экиге бөлө турган рухий күч-кубат. Айланаңа көз чаптыр, мыкты болгон инсандар өз эрктүүлүктөрү менен айырмаланып олтурат. Тарыхта калган атактуу адамдар, ааламды өзгөрткөндөр да так ушул эркти туура тарбиялап, багыттагандар эмеспи. Эрк – курал, анын бөтөнчөлүгү деле жок. Жөнөкөй гана зээндүү, аз билимдүү, кээде такыр билимсиз адамдардын да ийгиликке жеткенин көп кездештиребиз. А бирок эрксиз же эрки алсыз адамдын ийгиликке жетип, бийиктиктерди багынтыканын бир да жолу көргөн эмеспиз, уккан да эмеспиз.

Анткени ийгиликке жетүү аракеттин жемиши, а талбай аракет кылуу – эрктүүлүктүн башка бир көрүнүшү.

Дагы кененирээк ойлонсок, эрктүү болуу материалдык жана социалдык ийгиликке гана эмес, бактылуулуктун да негизги критерийи. Инсандардын көпчүлүгү минип жүргөн эшегин жоготтум деп, базарга издеп барган анекдот каарманы Апенди сыяктуу болушат. Алар бактылуулуктун өз жан дүйнөсүндө экенин билбей, аны кафе-барлардан, эс алуучу жайлардан издешет. Сен бул каталыкты жасаба, ийгиликтин сыры сыяктуу бакыттын кушу да өз ичибизде, жан дүйнөбүздө. Тактап айтканда, ичибизде эң маанилүү инсандыктын рухий булагы болгон эрктин аркы тарабындагы уячада. Бактылуулук кетмен менен жер чапканда кокусунан табыла калчу казына эмес. Ал бир келе койчу мүмкүнчүлүк да, мурас да, лотореялык утуш да, улуу даража да, мал-мүлк да, деги койчу, адамды кубантып жибере турган баалуу таш да эмес. Бактылуулук – аракеттин жана эрктин күчү менен гана жете турган зор чеп сыяктуу.

2-слайд.

Эрк тууралуу ойлор

Эрктин жашоо үчүн да, ийгилик үчүн да кандай чоң мааниге ээ экендигин көрдүң. Мындан аркы сапарыбызда сенин сөзсүз түрдө билишиң керек болгон чекиттер бар.

Эрк деген эмне? Эркти башкара билүү дегенчи? Бардык эле адам эркин колдонуп, ийгиликти багынта алабы? Эркти өз алдынча эркин иштете алабызбы? Же болбосо биздин колубузда болбогон себеп жана натыйжаларга байланыштуубу жашообуз өтө береби? Аракет жана жакшы тарбия менен эркти каалагандай колдоно билүү укугуна ээбизби? Эгерде мүмкүн болсо анын жолдору жана усулдары кандай? Ушул жана башка көптөгөн суроолорго чогуу жооп издеп көрөлү.

Сени илимдин жана философиянын эң татаал маселелерине аралаштырганымды айтып коеюн. Кылымдар бою философтордун жана теологдордун¹ бүтпөгөн талаштарына себеп болгон маселеге сени да тартуудамын. Чынында бул маселелер опсуз эле инсанды кыйнап, жоопту заакымдан издөө дегендик эмес. Ушул маселенин үстүндө ойлонуунун сөзсүз пайдасы бар экенин унутпа. Көңүл бурсаң татаал маселе жашообуздун эртеңине жана тагдырыбызга багытталды. Демек сөз тагдыр маселеси, акыркы чечим жана пикир жөнүндө болууда.

Эрктин жогорку кубаты аракет жана тарбия менен жүзөгө ашаарына ишенүүгө дегеле мүмкүнбү? Эгер ишенсек, жашообуздун максаты мындай болот. Аракет. Ар күн сайын дагы бир аз аракет... Акырын болсо да дайыма жакшылыкка жана инсандыкка туура ишенимдүү кадамдар шилтенүүсү керек. Эрктин инсан үчүн кымбат экенин танып, анын аракет менен иш жүзүнө ашырууга мүмкүн эмес деп билсекчи? Андай болсо биздин жашоо жолубуз багытсыз камгак сымал талаа бетинде туш келди учуп олтуруп, жок болот же болбосо арзууларыбызга жана каалоолорубузга баш ийип, өзүбүздү кайдыгерликтин жана жеңил ойлуулуктун терең сазына батырабыз. Кандай болгон күндө да бул жол өкүнүч жана жоготууга алып барат.

¹ Дин кызматкерлери

Жогоруда эске алынган маселелелер чынында абдан татаал болуп эсептелет. Адам табышмактын, жашырынган жооптун так чекити. Жаш досум, коркуп кетпе, сени табият үстү маселелердин айлампасына согуп, кайра чыгууң үчүн кирген эшигинди издетейин деген деле оюм жок. Чексиз психологиялык маселелерге башыңды катырып, акылыңды тумандаткым да келген жок. Чынында мындай маселелерге кирүүгө менин да маалыматым жетишсиздик кылат. Себеби мен философ, же психолог эмесмин. Мен болгону сен баскан жолду мурдараак баскамын. Ошол вакуумду жана сен тарткан кыйынчылыкты бир канча жыл илгери жон териси менен сезген бир мугалиммин. Мугалим катары ушул нерселерди үйрөтүп жатам. Сага кол узатып, жашоодо жана коомдо пайдалуу нерселерди билдирем. Инсандын иштерин жана эмгектерин көздөн сыдырып, сага маселелерибиздин жооп чындыктарын алардын тилинде сага угузам.

3-слайд.

Эрк деген эмне? Эрки башкара билүүгө болобу?

Эрктин эмне экенин билүү үчүн алгач социалдык жашообузга же болбосо сырткы дүйнө менен алаканы камсыздаган кыймыл аракетиниздин баарына бирден көңүл буралы. Себебин эмитен айтып коюу керек, эрк деп түшүнүлгөн рухий өзгөчөлүк бир канча кыймыл аракеттер түрүндө берилген күч. Эрки бардык нерседен мурун социумдук жашообузда издөөбүз керек. Тактап айтканда жашообуздун чимирилген дөңгөлөктөрүнүн ичинен табышыбыз керек.

Окурманым! Адамдын биологиялык жана рухий бытыеден турганын жакшы билесиң. Дене түзүлүшүбүз менен биз да табият законунун бирдигибиз. Башка жаныбарлар сымал биз да түрдүү факторлорго реакция жасайбыз, физикалык жана механикалык таасирлерден жабыркайбыз ж.б.у.с. Кыскасы биологиялык жактан алып караганда табият деңизинде толкун менен аеосуз күрөшкөн кичинекей таякчабыз.

Бирок, рухий бытыебиз жана аң-сезимибизди эске ала турган болсок, деңиздеги кичинекей таякчага салыштыруу туура болбойт. Биз «аң сезим» деп аталган жашыруун сырдуу бир күч казынасын алып жүргөн биологиялык жаныбарбыз. Анын ылдамдыгын казынанын сырларынан алган эсепсиз кыймыл аракеттердин өзөгүбүз. Дүнүйө бир деңиз, биз адамдар белгисиз тарапка жол алган «жашоо кемесинин» саякатчыларыбыз. Толкундардын күчүнөн термелген кеменин ичинде биз да термелебиз. Муну менен бирөөбүз казанга көөлөнүп, очокко көмүр таштайбыз. Дагы бирибиз колду аркага алып, ары-бери басуу менен, бирибиз капитан турчу жайда компас кармоо менен алекпиз... Сөз төркүнү түшүнүктүү болду окшойт. Баарыбыз айланабыздагы предметтер менен кеменин термелүүсүнө баш ийип, аны менен кошо чайпалабыз. Бирок, ошол эле учурда айрыкча өзүбүзгө тиешелүү аракеттерди да жасайбыз. Кыймылдардын алгачкысы, же болбосо кеменин термелүүсү бизге таандык эмес. Ал эми экинчилери болсо биздин аракеттер. Аларды аткаруучу ээси биз өзүбүзбүз.

Дагы кенен ой чаптырсак, биринчи термелүү же кеме кыймылы улуу жаратуучунун көрүнбөгөн колдору менен ишке ашууда. Ал чалкар чексиз деңизди жаратып, кемени өзүнүн кудурет толкундары менен термелтет. Бизди кемеден чар тарапка көз чаптырган да, кээде күлдүрүп, кээде ыйлаткан да, кыскасы бизди

жаратып жашоо сахнасына жөнөткөн күч бар. Аны мейли кудай дейли, мейли теңир дейли, ал улуу кудурет ээси экени анык Алла. Ал чексиз кудурет бизге таандык делген аракеттерибизге түздөн-түз кийгилишпейт. Ал бизди кыймыл аракеттерди жана иштерди жасоодо эркиндикти ыроологон.

№13 сабак

АТА ЖУРТУМ, АТА МУРАСЫМ – СЫЙМЫГЫМ!

(31-август – Кыргыз Республикасынын Эгемендүүлүк күнүнө карата)

Сабактын максаттары:

- Ата Журтубуздун баалуу ата мурастары менен тааныштыруу;
- окуучулардын Ата Журтун сүйүү жана байыртадан келаткан ата мурастарын кастарлоо сезимдерин өркүндөтүү;
- окуучулардын сөз байлыгын өстүрүү, ой жүгүртүүсүн өркүндөтүү.

Сабакта колдонулуучу дидактикалык каражаттар: КРнын Гимни, кыргыз тили гимни, кыргыз комузу, «Манас», «Семетей», «Сейтек» жана да кенже баатырдык «Курманбек», «Эр Солтонай», «Эр табылды» ж.б. эпостору, Кыргыз мамлекеттүүлүгү, кыргыз баатырлары туурасындагы окуу материалдары, сүрөттөр, кыргыздын улуттук буюмдары, кийимдери, ж.б. этнографиялык маани-маңызы терең экспонаттар, макеттер.

Сабактын жүрүшү: Сабак башталарда Кыргыз Республикасынын Гимни ойнолот.

Андан соң, «Манас» эпосунан үзүндү уктурулат же окуучулар «Манас» эпосунан үзүндү айтышат. Алып баруучу окуучулар бул монологу айтуу менен сабакты башташат:

Алып баруучу: Кыргыз баласы үчүн эмне ыйык?

1-окуучу: – Кыргыз баласы үчүн Ала-Тоо ыйык!

2-окуучу: - Эне тили ыйык!

3-окуучу: - Улуу «Манасы» ыйык!

4-окуучу: - Ак калпагы, ак боз үйү ыйык.

5-окуучу: – Ак элечеги ыйык!

Алып баруучу: Окуучулар «Манаста» эмне ыйык?

6-окуучу: Манаста Ата Журт – ыйык, анын боштондугу ыйык. Ала-Тоонун бүтүндүгү, ак калпактуу журттун биримдиги ыйык! Акыйкатка, айрыкча, адилеттүүлүккө негизделген достук ыйык!

7-окуучу: «Ата Журттун мүдөөлөрү, калайык-калктын жогорку кызыкчылыктары ыйык. Ата конушка агынан жарылып ачылган адал мээнет ыйык. Мекен алдындагы парз ыйык.

Алып баруучу: «Манаста» дагы эмне улук?

8-окуучу: Эл-журттун мүдөө кызыкчылыктары менен алпурушкан абийир, ар-намыс улук. Ак жашоого умтулган адеп-ахлак улук.

Алып баруучу: «Манаста» дагы эмне ыйык?

9-окуучу: Алмустактан бери келаткан ата-баба салты ыйык. Ала-Тоого атуулдук берилгендик ыйык. Апа ыйык. Ата ыйык. Адамгерчилик ыйык. Улуттук намыс ыйык! «Кыргыз» деген ат ыйык!

Алып баруучу:

Ооба, биз үчүн Ата Журтубуз менен бирге ушундай ата-бабаларыбыздан бери келаткан рухий ата мурастарыбыз ыйык. Анткени алар биздин сыймыгыбыз. Ошол сыймыгыбызды туу туталы! Ал үчүн Манас атабыздын антын эстейли да, антыбызга

Манас атабыздай бекем туралы:

(Манас атанын антын жалпы окуучулар хор менен окушат)

Алты сан аман турганда
Ыйык кыргыз элимди
Душмандын буту басканча,
Асыл кыргыз элимди
Тебелетип бөтөнгө
Кор кылып карап жатканча,
Туулбай туна чөгөйүн,
Тирүү жүрбөй өлөйүн!
Аткарбасам антымды
Төшү түктүү жер урсун!
Төбөсү ыйык көк урсун
Көкө Теңир өзү урсун!

А.Б. «Манастагы» ушундай ыйыктарды туу туткан анын уулу Семетей ата жолун улап, эли-жерин душмандан ажыратып коргоп калуунун дагы бир улуу үлгүсүн көрсөткөн.

Урматтуу окуучулар, азыр ошол эпизодду окуучулардын аткаруусунда чогуу көрөлү.

(Сценка)

Алып баруучу: Айкөл Манас душмандан жарадар болуп Чоң казаттан жаралуу кайтып, Таласта каза болот. Ошондо анын туугандары Абыке, Көбөш Манастын тагын талашып, Каныкейди кордоп алты айлык Семетейди жок кылгылары келет. 80ге чыккан Чыйырды эне Каныкей менен бирге Кан Бакайдын кеңеши менен Семетейди алып төркүнүнө качат. Семетей эл-журт, ата-тегин билбей таятасы Темиркандын үйүндө жүрүп 12 жашка чыгат. Жаңыдан жетилип келаткан Семетей Сары тазга жолугуп «элиң – кыргыз, жериң – Талас, атаң – Манас» деп угуп, энесине ачуулуу келет.

Семетей:

– Карааным – энем, энекем,
Кааласам кадыр түшүмсүң,
Төбөдө жарык күнүмсүң.
Теңиз атам өлгөндө,
Сан казына дүнүйөң
Чачып келген экенсиң.
Төркүнгө тентип, энекем,
Мен жетимди көтөрүп,
Качып келген экенсиң,
Алп Манастын баласы
Батпагансып элиме
Качып жүрөр жөн кайда?
Катыгүн, энем, эл кайда?
Азапты тарткан энекем
Элим кайда? Мен кайда?

Каныкей:

Оо, кулунум, угуп ал
Аргын, кыргыз аралаш

Элдин жайын айтайын,
Жылгындуу Кең-Кол, кең Талас
Жердин жайын айтайын.
Кагылайын, кулунум,
Калкыңдын жайын айтайын,
Болуп келген кадимден
Салтыңдын жайын айтайын.
Карылары нарк айтып
Калың журтка салт айтып
Көк сүлөөсүн, кундуз бөрк,
Чалдары сыпаа кыргыздын.
Калбыр өпкө, жез канат
Желдей күлүк минген ат
Балдары сонун кыргыздын.
Кийгендери кандагай
Кыймылдары шамдагай
Каленгер чачпак, кең соору
Келини сонун кыргыздын.
Кызылдан кийген күрмөнү,
Кыркалай таккан түймөнү,
Жаш кайыңдай буралган,
Тал чыбыктай суналган,
Кулачтап чачын тарашкан
Ак калпактуу, кызыл чок
Алганына жарашкан
Кызыл беттүү, кымча бел
Кыздары сонун кыргыздын.
Жоо-жарагын шайланып,
Касташкан калың жоо болсо
Кара барчын айланып,
Темир калкан бото кур
Уулдары баатыр кыргыздын.
Белдемчисин байлашкан
Кыңылдаган балдарга
Кымыз менен сүт берген,
Кемпири сонун кыргыздын.
Телегейи тептегиз
Жери жакшы кыргыздын
Өзөгүн берген өз десе
Эли сонун кыргыздын!

Алып баруучу: Ооба, элибиздин эзелтеден келаткан ушундай ата-мурастары улук, Ата Журту ыйык! Ошондой ыйык сезимдерди сактап келатканыбыз – биздин түптүү эл экенибизди далили.

10-окуучу: Элибизди эл кылып келаткан улуу белгибиз – бул эне тилибиз – кыргыз тили.

«Кыргыз тили кылымдарды карыткан, Эч им аны өчүрө албайт тарыхтан; Кыргыз тили улуу «Манасын» сактап калды, «Манас» кыргыз тилин өчүрбөй улантып келди.

11-окуучу: Элибизди башкаларга таанытып келаткан белгилерибиздин дагы бири аталарыбыздын Ала-Тоодой ак калпагы!

12-окуучу: Энелерибиздин ак боз үйүндөй ак элечеги!

13-окуучу:

Коңгуроо добуштуу үч кыл өрүк комузу!

Кыздарынын үкү топу, шөкүлөсү.

15-окуучу:

Ак калпагы кыргыздын,

Ак жүзүндөй нур кыздын,

Ак кар баскан тоолордо

Ак нурундай жылдыздын.

16-окуучу:

Сүлөөсүндөн, суусардан,

Кастарланып тигилген,

Тебетейлер байыртан

Баалуу башка кийимден.

17-окуучу:

Ак кар жааса тоолордо,

Бийиктигин билдирет.

Ак элечек эненин

Ыйыктыгын билдирет.

18-окуучу:

Саамайлары сеңселген

Көрк кошулган көркүнө

Кызыл кымкап, кундуз жээк,

Кыздар кийген шөкүлө.

19-окуучу:

Кыргыздын кыргыз болушу,

Коңгуроо үндүү добушу,

Кылымдар бою өчпөгөн

Үч кылдуу өрүк комузу!

(Г. Казыбай кызы)

Алып баруучу: Кыргыз комузунун өмүр тарыхы кыргыз элинин өмүр тарыхы менен бирдей экенин билесиңерби, балдар?

20-окуучу: «Биздин замандын 33-жылы, кытайдын Хан солаласына Юанди деген падыша болуп турганда Ван Жао-Чүн деген адам кызын Хундарга күйөөгө узаткан. Ошондо ал Хундарга барып кайра кайтканда алардын музыкалык аспабын ала келген. Бул эмне деген аспап? дегенде Ван Жао Чүн «хун бы сы» деп жооп берген. Мунун өзү кытай жазмасы аркылуу биздин улуттук музыкалык аспабыбыздын аты тарыхта биринчи ирет кагазга түшүшү болгон.

21-окуучу: Жапанианын кылдуу музыкалык аспабынын теги да биздин комуз экенин тарых тастыктады. Көрсө, Уйгур-Орхон каганатынын доорунда вассал болуп турган Кыргыз хандыгы Таң солаласынын падышасына баалуу терилер

менен кошо комуз тартуулаган экен. VII-VIII кылымда жапондор кытай жазмасын өз жазуусу катары кабыл алганда, кытай падышасы кыргыздар белек кылган комузду Япон падышасына тартуу кылган. Япондуктардын кылдуу аспабы «Кутону» ошентип кыргыз комузунун үлгүсүндө жасашкан экен.

Алып баруучу: Ооба, балдар, элибиздин ошондой улуу мурастары бар экендигинен улам бүгүн да дүйнө элдеринин улуу көчүндө өзүнүн эгемендигин жоготпой өз алдынча жол тандап келечекке бара берет. Ал үчүн, балдар, бизге эң биринчи эмне керек?

22-окуучу: Ынтымак керек. Ошол үчүн касиеттүү Мойт акебиз:

Ырыс алды – ынтымак,

Ынтымагы бар элдин

Айсыз кара түндө да

Асманында күн турат.

Ынтымагы жок элдин

Балдары кирет ыркырап.

Ачык-жарык күндө да

Асманында түн турат, – деп элдин ынтымакка чакырыптыр.

23-окуучу: Ал эми кереметтүү Сарт акебиз, элибизди биримдикти нарк-насиПКе үндөп:

Аска-аска-аска тоо

Аягы барып чап болот.

Атадан алтоо болсоң да,

Сыйлашпаса жат болот.

Мыкты чыкчу жарандар

Өзүнө өзү сак болот.

Иштеген иши так болот

Башына таалай бак конот, – деп нуска калтырыптыр.

24-окуучу: Ал эми, Исхак Раззаков атабыз, коом менен адамдын жан дүйнөсү бир экенин зирек баамдап:

Сен таза болсоң,

Мен таза болсом,

Биз таза болсок

Коом таза болот! – деп абийир ар-намыска, рухий тазалыкка чакырган эмеспи!

25-окуучу: Ал эми «ааламдын Айтматову» аталган Чыңгыз атабыз:

«Ичкен ашына семирп, кийген кийимине мактанып, жеткен кызматына манчыркап тоюп калды, тынып калды дегенче, адамдын адамдык сапатынан кеткени – дей бер.

«Адамзатка эң кыйын нерсе – күн сайын Адам болуу. Күн сайын Адам бойдон калуу!» – деп, адамдык сапатты жоготпоого чакырган экен да! Ошондо гана биз Ата Журтубуздун татыктуу жараны болобуз! Ошондо гана биз Ата Журтубузду сүйүп, анын биримдигин сактап калабыз, ошондо гана ата мурастарыбызды туу тутуп, сыймыктанган болобуз.

Алып баруучу: Эң туура айттыңар! Силер дагы ошол Манас атабыздай, алардын кечээки жана бүгүнкү улуу урпактарындай ар намыстуу, Ата Журтун сүйгөн, ата мурастарын урматтаган патриот, уул-кыздарынан болгула!

№14 сабак
АТА – АСКАР ТОО, ЭНЕ – БАШАТ БУЛАК,
БАЛА – АЛАРДЫН ОРТОСУНДАГЫ ШАМ ЧЫРАК

Сабактын максаттары:

- ата-эненин, баланын үй-бүлөдө ордун жана ролун билишет;
- ата-эне жана бала ар дайым бири-бирине сый-урмат менен мамиле жасоо керектигин билишет; акыл-эсин өстүрүү менен кабыл алуусун, эсте тутуусун, ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүгө өбөлгө алышат;
- ата-энени урматтоо менен сабырдуу, адамгерчиликтүү, боорукер болууга аракеттенишет; үй-бүлөдө ата-эненин, баланын ордун билип, бири-бирин сыйлоого тарбияланышат.

Сабактын тиби: жаңы түшүнүктөрдү өздөштүрүү сабагы

Сабактын усулу: интерактивдүү ыкма

Сабак аралык байланыш: кыргыз тили жана адабияты, жаран таануу, адеп, музыка, психология, педагогика

Сабактын жабдылышы:

➤ С.Момуналиев “Толеранттуулукка тарбиялоо боюнча сабактардын иштелмелеринин жыйнагы” мектеп мугалимдери үчүн усулдук колдонмо. UNISEF, август, 2013 (7-89-беттер);

➤ А.Муратов “Кыргыз эл педагогикасы: табияты, таралышы жана тарыхы” 1-китеп. Бишкек: “Турар”, 2011 (525-549-беттер);

➤ К.Нускаев “2200 макал-лакаптар” Бишкек: Бийиктик, 2003 (А-Б-Ж-Э);

➤ Ж.Жоокаев “Психологиялык тест”. Бишкек: “Педагогика” 2001 (34-36-беттер);

➤ Түстүү барактар, учкул сөздөр жазылган дубал газеталар, ватман, скотч, таркатмалар ж.б.

I.Сабакка чейин:

Бул сабак эмне берет?

- үй-бүлө жөнүндө түшүнүк алышат;
- келечектеги өз үй-бүлөсү жөнүндө ойлонушат;
- ата-эне менен баланын ортосундагы мамиле жөнүндө кабардар болушат;
- баланы кантип тарбиялоону үйрөнүшөт.

Өбөлгөлөр:

- окуучулардын априордук билимдери;
- окуучулардын өз алдынча ой жүгүртө билгени;
- турмуштук тажрыйбалардын жыйындысы.

Убакытты бөлүштүрүү:

- Уюштуруу – 5 мүнөт;
- Минилекция – 4 мүнөт;
- Топторго бөлүштүрүү – 1 мүнөт;
- Түстөр жөнүндө маалымат – 3 мүнөт;
- Алардын тапшырмасы – 5 мүнөт;
- Тапшырмалардын жүзачары – 15 мүнөт;
- Обондуу ырды угуу, талкуулоо – 6 мүнөт;
- Оозеки баалоо, үй тапшырма – 2 мүнөт;
- Жыйынтыктоо – 2 мүнөт.

Топтоштуруу: үч топко бөлүнөт.

1. “Кызыл” тобу
2. “Жашыл” тобу”
3. “Сары” тобу

II.Сабак:

Сабактын жүрүшү. Уюштуруу: Сабакты баштардан мурда маанайларды көтөрүү үчүн “Менин атам жана апам” оюну ойнотулат. Оюндун максаты-атаненин ордун белгилөө, туура мамиле жасоого калыптандыруу.

Менин атам – камкор	Менин апам – мээримдүү
Менин атам – акылдуу	Менин апам – боорукер
Менин атам – жоопкерчиликтүү	Менин апам – сүйкүмдүү
Менин атам – сабырдуу	Менин апам – өнөрлүү
Менин атам – адамгерчиликтүү	Менин апам – ак ниет

Талкуулоо үчүн суроолор (дебрифинг):

1. Эмне үчүн атаңар камкор?
2. Эмне үчүн апаңар мээримдүү?
3. Айткан сөзүңөрдү далилдегиле.

Минилекция (мугалим көркөм окуп , түшүндүрүп берет).

Ата деген – башталыш. Деңиз суусу дарыядан, дарыя булактан башталгандай, сен атаңдан башталгансың. Сен – атандын уландысысың. Сени жаратуучу – атаң. Атаң болбосо, сен болмок эмессиң. Демек, сенин мал-мүлкүң, үй-бүлөң, тапкан-ташыганың да атаңдан башталат.

Мухаммед пайгамбар алейхис-салам айтат: “Өзүң да, малың да түпкүлүгү атаңдыкыдыр”, – деп. Ислам дининде атанын баркы, кадыры өтө жогору коюлат, ага акаарат келтирүү Аллага акаарат келтирүү сыңары каралат. Ошондуктан элибизде “Ата ыраазы – кудай ыраазы”, – деп коёт.

Ата-үй-бүлө кыйынчылыктарын, балдардын азап-тозогун жүктөп бараткан кербен сыяктанат, ал ошол эле кезде коом, көпчүлүк менен өз үй-бүлөсүн туташтырып турган руханий да, материалдык да көпүрө. Бүт кыйынчылыкты бизден тосуп көтөрүп турган бекем түркүк.

Эгер атаңар бул дүйнөдөн өтүп кеткен болсо, хадисте айтылгандай: “Ким атасы көрүстөндө жатканда да ага жакшылык кааласа, атасынан кийин анын досторуна жакшылык кылсын”. “Атаң өлсө да, атаңды көргөн өлбөсүн”, – деген кептин чындыгы бар.

“Ата-энеге кызмат кылуу – бейишке кирүү” делинет. Ата-энеси менен ал-акыбал сурашпаган балага бейиштин эшиктери жабык болот экен. “Ата Журтум, Ата Мекеним” деген сөздөрдүн “Ата” деген сөз менен катар келишинде аябай чоң маани, эсепсиз байлык жатат. “Бир ата жүз тарбиячыдан өйдө”, – дейт белгилүү психолог Ж.Герберт. Ошол ата-энеге биз бир өмүр карызбыз.

Ал эми эне бар үчүн биз барбыз, аалам бар, адам бар, турмуш бар, жашоо бар. Сиз жана биз бир кичинекей тамчы суудан эненин денесинде кыймылга кирип, бир бурдам эттен чоңоюп адам болгонбуз. Муну үчүн эң биринчи энеге карыздарбыз.

Пайгамбарыбыз Мухаммед алайхис-салам хадистеринде: “Алланын алдында төрөгөн аял төрөбөгөн чырайлуу аялга караганда өйдөрөөктүр”, – деп айтат. Дагы

бир осуяттарында “Кимге жакшылык кылайын?” деген суроосуна: “Адегенде энеңе, дагы энеңе жана дагы энеңе, анан атаңа жакшылык кыл” – деп үч жолу “энеңе”, анан барып төртүнчүсүндө “атаңа” деген. Эне деген ушундай улук, адамдын жаралышына, өсүшүнө, инсан болушуна ушул эне биринчи кезекте себепкер.

Бир уламышта минтип айтылат: Кыз сүйөмүн деген жигитине: “Сен энеңдин жүрөгүн сууруп алып, мага алып келсең, мен сага күйөөгө чыгууга макул болом” – дейт. Бул кыздын шартын жигит энесине келип айтса, энеси макул болот да, жүрөгүн сууруп берет. Энесинин жүрөгүн алып антаңдап шашып бараткан жигит бир жерге чалынып жыгылат. Ошондо эненин жүрөгү айтат дейт: “Атаны, балам ай, абайлап баспайт белең, бир жериң катуу тийип калбадыбы?” Эне деген ушундай. “Баланын билеги ооруса, эненин жүрөгү ооруйт” – деп төгүн жерден айтылбаган экен.

Күндөн сурашат экен: “Сенин табыңдан өткөн тап барбы?”, – дешип: “Бар, – дейт экен ал, – бул – эненин мээримин”. Өлүмдөн сурашыптыр: “Сага тең келе турган күч барбы?” – дешип: “Бар, – дейт экен ал, – бул – эненин мээримин”. Ошон үчүн: “Эне мээримин ташты эритет, эне каары тоону кулатат” – деп айтылып келет. Эненин орду энелик менен, ургаачы-аялдык парыз менен гана өлчөнбөйт: “Ата дүйнөдөн көз жумганда, балдары үчүн атанын ордун баса турган аял гана чыныгы энедир” – деп айткан немец акыны И.Гёте. Ошондуктан, “Бейиш – энелердин таман астында”.

Чындыгында, жогорудагы икаяларга назар салсак, ата биз үчүн аскар тоо, жөлөгүбүз, таянычыбыз. Ал эми эненин баарынан мурда башат булак, мээримдүүлүктүн соолбос булагы. “Баласыз үй – мазар, балалуу үй – базар” – дегендей, биз балдар ата-энелерге шам чыракпыз.

“Кызыл”, “Жашыл”, “Сары” түстөрдү сүйгөн окуучуларды топторго бөлүү. Ушул түстөрдү сүйгөн окуучулардын мүнөзүн айтып берүү.

Кызыл өң – өтө берилгендикти, шыктангандыкты билдирүүчү дилгирилгендиктин, ышкыбоздуктун өңү. Эгер сен бул өңдү сүйсө, анда тайманбас, эрки күчтүү, бийликти чексиз сүйгөн, мамилечил, ачуусу чукул, күйкөлөктөнгөн адамсың. Мүнөзүң ушуга туура келет, буга анын альтуристтигин (өз камын ойлобой башкалар үчүн жүргөндүгүн) да кошсо болот.

Жашыл түстүү папка бардык убакта реалисттерге кабылат. Ал эми жашыл өң – жадыраган жаздын, чыныгы жашоонун жана жаратылыштын өңү. Бул өңдү артык көргөндөр башка адамдардын таасиринен коркот, өз жолун издей баштайт. Жашыл өңдү жактырбагандар карапайым проблемалардан жаа бою качат, кыйынчылыктар – алар үчүн кол жеткис бийиктик.

Сары өң – адамдын интеллигенттүүлүгүн билдирет, алар адамдар менен тартынбай мамилешет. Бул өң сабырдуулуктун символу болуп саналат. Сары өңдү жактыргандар – өзүнүн сүйүктүү адамдарынын арасында ушунчалык элчил, мамилечил, тартынбас, көптү билүүгө кызыккан, чөйрөгө тез эле үйүр алышып кете ала турган адамдар. Алар өзү жактырган нерселерден ыракат алууга ийкемдүү келишет жана өзүнө адамдарды тез тарта ала турган инсан катары көрсөтө алат. Ал эми жагымсыз чөйрөгө шектенген маанайда, бир маанилүү маселенин үстүндө ой жүгүртүп жаткандай түр көрсөтүп, адамдар менен сүйлөшкүсү келбегендей абалда болуп, өзүн анча жакшы сезбейт.

Тапшырмалар:

“Кызыл” тобуна: “ата, эне, бала” сөздөрүнө синквейн түзүү.

Ата	Эне	Бала
Камкор, жоопкерчиликтүү	Мээримдүү, жароокер	Эрке, сүйкүмдүү
Багат, коргойт, үйрөтөт	Тарбиялайт, терметет, сүйөт	Ыйлайт, торолот, чоңоёт
Ата – билек, эне – жүрөк	Бейиш – эненин таман астында	Бала, баланын иши чала
Үй-бүлө башчысы	Апа	Перзент

“Жашыл” тобуна: ата-эне, бала жөнүндөгү макал-лакаптардан жазуу.

Ата – өчпөс чырак, эне – соолбос булак.

Ата – мекен, эне – нур, бала – бакыт;

Атанын уулу болуу – урмат, элдин уулу болуу – кымбат;

Ата – балага сынчы;

Аталар сөзү – акылдын көзү;

Аталуу жетим – арсыз жетим, энелүү жетим – эрке жетим;

Атам, энем бар болсун, оозу-мурду жок болсун;

Атаң барда эл тааны, атың барда жер тааны;

Аскар-аскар, аскар тоо, Аягы барып чат болот,

Атадан алтоо болсо да, сыйлашпаса жат болот;

Атадан калган мал барбы, аяна турган жан барбы;

Атаңа көрсөткөндү балаңдан көрөсүң.

Ата көңүлүн ооруткан эл ичинде кор болот, эне көңүлүн ооруткан сындырым
нанга зар болот;

Эненин ою балада, баланын ою талаада.

Ата каргышы – ок, эне каргышы – бок.

Бала – таш, эне – бышырылган кум.

Аял жакшысы ырысы мол, аял жаманы кайгысы зор.

Аял – аркандалуу кут, эркек – ээр токумдуу ат.

Жакшы аял жарынын жакшысын ашырат, жаманын жашырат.

Аял – эрдин жарым өмүрү, Санаа тартса сырдашы.

Жан кыйналса муңдашы, Өмүрлүк жары, курдашы.

Уулду төрөйт, уятын кошо төрөбөйт; кызды төрөйт, кыялын кошо төрөбөйт.

Бала жакшысы – ата даңкы, Кыз жакшысы – эне даңкы.

Атасы жакшы айттырбайт, энеси жакшы дедирбейт, сөөгү жакшы
сөктүрбөйт.

Бала-баладай, башы-көзү чарадай.

Бала падышадан кудуреттүү.

Бала – биздики, акылы – өзүнүкү.

Бала ыйламайынча эмчек жок.

Баланы тарбиялоо – ташты кемиргенге тете.

Балалуу үй-базар, баласыз үй-мазар.

Баласы жоктун – ырысы жок.

Баланын жогу да балээ, бары да балээ.

Баланын балакайы да бар, калакайы да бар.

Балаңдан бөлүп кутуласың, небереңден өлүп кутуласың.

Баланын үйү – бапанын алачыгы.

Аганы көрүп ини өсөт, эжени көрүп сиңди өсөт.

“Сары” тобуна: макалдын маанисин чечмелөө.

“Перзентти беш жашка чейин падыша деп бил, беш жаштан он беш жашка чейин ага кызматчыңдай кара, он беш жаштан кийин болсо ага теңтушундай мамиле жаса” (инди макалы).

Топторго Р.Аманованын аткаруусундагы “Ата-энеңди сыйлай бил” деген ырды уктуруп, ал ыр тууралуу талкуу жүргүзүү тапшырмасы берилет.

“Ата-энеңди сыйлай бил”

Таянарга аска зооң болор ким?

Жыгылганда арка жөлөк болор ким?

Билсең билгин мунун баары ата-энең,

Ата-энеңди тирүүсүндө сыйлай жүр ай, сыйлай бил.

Кайырма:

Оор ишинде сага жардам кылар ким?

Оорусаң да башың кармап сылар ким?

Билсең билгин мунун баары ата-энең,

Ата-энеңди тирүүсүндө сыйлай жүр ай, сыйлай бил.

Алыс жолго чыксаң бата берээр ким?

Аман кел деп артыңа суу себээр ким?

Аман келсең дасторконун жайнатып ай,

Ысык нанын, ысык чайын берээр ким?

Кайырма:

Жүрөгүндө сени кармап түйөр ким?

Жан талашып сага жаны күйөр ким?

Билсең билгин мунун баары ата-энең,

Ата-энеңди көзү барында сыйлай жүр ай, сыйлай бил.

Үйлөп-жайлап өз үйүңө бөлөөр ким?

Үмүттөнүп үзүрүндү көрөөр ким?

Ойлон бирок алар өтсө дүйнөдөн ай,

Сага жардам, сага жөлөк болоор ким?

Кайырма:

Карабасаң атаң-энең кор болот,

Таштап салсаң ал бирөөгө кордолот.

Андай ата бешенеси шор болот ай,

Андай эне бешенеси шор болот.

Талкуулоо үчүн суроолор (дебрифинг):

1. Ыр кандай таасир калтырды?

2. Силер ата-энеңерге андай мамиле кыласыңар?

3. Ырдын мааниси бүгүнкү күн менен дал келеби?

4. Ырдын мазмуну, аткарылышы, обону жашооңорду өзгөртө алабы?

Жыйынтыктоо:

Көрдүңөрбү, балдар, бүгүнкү сабакта ата-энелер жана алардын перзенттери жөнүндө чын дилден маек курдук. Бул маегибиз силердин кийинки турмушуңарга аз да болсо жардамы тиет. Анткени, мезгил өтүп, ата-энеңердин ордун өзүңөр ээлейсиңер. Бул жаратылыштын мыйзам ченемдүү көрүнүшү эмеспи.

Баалоо: Сабакка активдүү катышкандарды оозеки баалоо

Үй тапшырма: “Ата – аскар тоо, эне – башат булак, бала – алардын ортосундагы шам чырак”, – деген темада ээсе жазуу.

III.Сабактан кийин

- ата-эненин кадырын билишет;
- ата-энелерин үйлөрүнө барып куттуктоого, ыраазычылык билдирүүгө аракеттенишет;
- үй-бүлөдө ата-эне менен кошо перзенттин да орду чоң экендигине ынанышат;
- бактылуу үлгүлүү үй-бүлө болгонго жетишет.

№15 сабак

АЧУУ – ДУШМАН, АКЫЛ – ДОС

Сабактын максаттары:

- ачуунун пайдасыз, акылдын пайдалуу экендигин билишет;
- адамдар ар дайым бири-бирине сый-урмат менен мамиле жасоо керектигин билишет; акыл-эсин өстүрүү менен кабыл алуусун, эсте тутуусун, ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүгө өбөлгө алышат;
- бири-бирин урматтоо менен сабырдуу, оор, токтоо, боорукер болууга аракеттенишет; чөйрөдө жагымдуу маанай түзүүгө тарбияланышат.

Сабактын тиби: жаңы түшүнүктөрдү өздөштүрүү сабагы.

Сабактын усулу: жекече иштөө, жуп-жубу менен иштөө.

Сабак аралык байланыш: кыргыз тили жана адабияты, биология (анатомия), сүрөт, психология, педагогика.

Сабактын жабдылышы:

➤ С.Момуналиев “Толеранттуулукка тарбиялоо боюнча сабактардын иштелмелеринин жыйнагы” мектеп мугалимдери үчүн усулдук колдонмо. UNISEF, август 2013;

➤ К.Нускаев “2200 макал-лакаптар”, Бишкек: Бийиктик, 2003 (А);

➤ А-4 форматындагы барактар, маркерлер, түстүү карандаштар, учкул сөздөр жазылган дубал газеталар, скотч, кайчы, ар түрдүү смайликтердин сүрөттөрү ж.б.

I. Сабакка чейин:

Бул сабак эмне берет?

- ачууну башкарууну үйрөнүшөт;
- достук чөйрөсүн түзүүнү билишет;
- өзүн-өзү тарбиялоону үйрөнүшөт.

Өбөлгөлөр:

- окуучулардын априордук билимдери;
- окуучулардын өз алдынча ой жүгүртө билгени;
- турмуштук тажрыйбалардын жыйындысы.

Убакытты бөлүштүрүү:

- Уюштуруу – 7 мүнөт;
- Суроо-жооптор – 5 мүнөт;
- “Т” схемасын толтуруу – 6 мүнөт;
- Суроо-жооптор – 8 мүнөт;
- “Эмоция” оюну – 8 мүнөт;
- Сүрөттөрдүн жүзачары – 12 мүнөт;
- Оозеки баалоо, үй тапшырма – 2 мүнөт;
- Жыйынтыктоо – 2 мүнөт.

II. Сабак:

Сабактын жүрүшү.

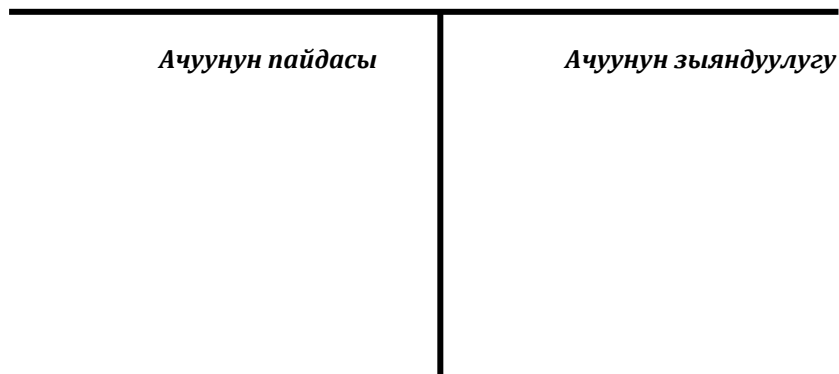
Уюштуруу: Муз жаргыч – 5 мүнөт

Окуучуларга бирден А-4 форматындагы барак таркатылат. Ал кагазга сол колдун манжаларын тартышып, ар бир манжага өздөрүнүн терс сапаттарын жазышат. Жазгандарын жактап, доскага илип коюшат.

Мугалим:

1. Ачуу деген эмне?
2. Ал эмненин натыйжасында пайда болот?
3. Акыл деген эмне?
4. Ачуу менен акылдын ортосунда кандай жакындык бар?
5. Жогорудагы манжаларга жазгандарыңар, балким, ачууга жол ачып жүрбөсүн.

Силердин терс сапаттарыңар да бар экен. Ага саресеп салсак, кээ бириңер ачуулуумун деп жазыпсыңар. Келгиле, ачуу деген сөзгө “Т” схемасын түзөлү.

Демек, ачуу, чындыгында, душман окшойт, ээ? Анткени, ал адамдардын мээсин (нерв системасын) жабыркатып, стресске кабылтат экен. Узак убакытка стресс болсок, ал депрессияга алып келиши мүмкүн экен. Адамдардын достугуна, мамилесине доо кетет тура. Адамдын аброюн да түшүрүүгө таасирин тийгизе тургандыгын тастыктадыңар. Кээ бириңер айтууңар боюнча, үй-бүлө да бузулушу мүмкүн дедиңер. Ошондой эле жумуштан ажырап калышы ыктымалдыгын айттыңар.

Эми балдар, силер ачууңар келгенде кантип өзүңөрдү башкарасыңар?

1-окуучу: Мен сүрөт тартам.

2-окуучу: Музыка угамын.

3-окуучу: Китеп окуймун.

4-окуучу: Бош бөлмөгө кирип алып, кыйкырып ырдаймын.

5-окуучу: Муштумумду түйүп, дубалга урамын.

6-окуучу: Капаланып ыйлаймын.

7-окуучу: Эгер колумда кагаз болсо, тытып салам.

8-окуучу: Эгер колумда идиш-аяк болсо, туш тарапка ыргытып сындырамын.

9-окуучу: Ачуумду келтирген адамды уруп жибершим мүмкүн.

10-окуучу: Көзүмдү бекем жумуп, сөөмөйүм менен ачуумду келтирген адамга “кет!” деп буйрук беришим мүмкүн.

11-окуучу: Тез-тезден терең дем аламын.

12-окуучу: Кайсы жерде, ким ачуулантса унчукпай кутулам да, ачуум таркаганча музыкалык аспаптарды чертемин.

“Эмоция” оюну

Таркатылган баракты ортосунан сызып, тең экиге бөлөсүңөр. Бир жагына адамдардын ачуулангандыгын, ал эми экинчи жагына ачуусу басылгандыгын элестетип сүрөт (айрыкча эмоциясын) тартып, түшүндүрүп бересиңер. Смайликтер аркылуу тартып берсеңер да болот.

Жыйынтыктоо: “Ачууң келсе онго чейин сана, өтө катуу ачуулансаң жүзгө чейин сана”, – деп Д.Жефферсон айткан. Ошонун сыңарындай, ачууну өзүңөргө да, өзгөлөргө да пайдалуу жолдор менен баскыла. Элибизде: “Ачуу – душман, акыл – дос, акылыңа акыл кош” – деп айтылат эмеспи. Эгер акылыңар менен иш кылсаңар, эч качан ачууланбайсыңар.

Баалоо: Сабакка активдүү катышкандарды оозеки баалоо.

Үй тапшырма: Сабакта айтылган ойлордун чын, же төгүн экендигин далилдеп келүү

III.Сабактан кийин:

- кечиримдүүлүккө, сабырдуулукка тарбияланышат;
- ачуунун башкаруунун жолдорун билишет;
- жакшы маанай достуктун көпүрөсү экендигин аңдап билишет;
- жагымдуу чөйрөдө жүргөнгө тарбияланышат.

№16 сабак

21-ФЕВРАЛЬ – ЭНЕ ТИЛ КҮНҮ

Сабактын максаттары:

- Эне тил күнүнүн белгиленип калыш тарыхы, булактардан маалыматтарды берүү;
- Мекен алдындагы алардын жоопкерчилигин арттыруу, атуулдук сезимдерин ойготуу, эне тилин сүйүүгө, сактоого умтулуу;
- окуучунун ар түрдүү шык-жөндөмдөрүн өстүрүү, өз оюн эркин айтууга үйрөтүү.

Сабакта колдонулуучу дидактикалык каражаттар: көркөм китептер, сүрөттөр, кыргыздын улуттук буюмдары, улуттук кийимдери, тамак-аштары, макеттер ж.б.

Сабактын жүрүшү:

Сабак Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик тили – Кыргыз тилинин Гимнин аткаруу менен башталат.

Алып баруучу: Урматтуу бүгүнкү аземдин катышуучулары! «Эне тилсиз эл болбойт», «Эне тили – эне сүтү менен тең», - демекчи, Эне тилибизди даңазалоо сабагын баштоого уруксат этиңиздер!

Элибизди эл кылып, улут катары таанытып келаткан улуу белгибиз бул – эне тилибиз кыргыз тили.

Келгиле, биргеликте дүйнөдө теңдеши жок алп «Манастай» дастандарды жараткан эне тилибиз жөнүндө ой бөлүшөлү.

1-окуучу: Эне тил жөнүндө ырды көркөм окуйт.

Эне тилим

(Т.Арыков)

Эне тилим – өз тилим,
Эси жоктук иш кылат,
Өзүнүн эне тилинде
Сүйлөбөсө сөздү ким.

Уккан сайын көшүгөн,
Эне тилим – эгизим.
Сүзүп өттүм өзүнөн,
Акыл-билим деңизин.

Эне тилим – намысым,
Эне тилим – арым да.
Билбейм жолдун алысын,
Эне тилим барында.

Эне тилим – карегим,
Сенде менин дарегим.
Сен турганда мен бармын,
Сен турганда бар элим.

Эне тилге кайрылып,

Бак-таалайлуу болмокмун.
Эне тилден айрылып,
Калган күнү мен жокмун.

Алып баруучу: Достор, билесиңерби, эмне үчүн бүгүн Эне тил күнүн белгилеп жатабыз? Келгиле, чогуу бул багыттагы маалыматтарды угалы.

2-окуучу: 21-февраль – ЭНЕ ТИЛ күнү

21-февраль – ЮНЕСКО тарабынан эл аралык Эне тил күнү катары белгиленген.

Бул күн 1999-жылы Бириккен Улуттар уюмунун агартуу, илим жана маданият маселелери боюнча уюму – ЮНЕСКО тарабынан жарыяланып, ошондон бери жыл сайын маданий жана тил байлыгын өркүндөтүү максатында белгиленип келе жатат.

Кыргыз тили – кыргыздардын эне тили, түрк тилдеринин кыргыз-кыпчак тобуна кирет. Кыргыз тили 1924-1927-жылдары реформаланган араб алфавитинин негизиндеги, 1927-1941-жылдары латын алфавитинин негизиндеги жазууда болгон. 1935-жылы кыргыз тилинин алфавитин кириллицага өткөрүү боюнча катуу талкуу жүрүп, 1941-жылдан тартып кириллица жазуу системасы колдонулууда. Жазуу системаларынын өзгөрүшү менен бирге кыргыз тилинин орфография эрежелери да улам такталып келе жатат.

Алып баруучу: Бүгүнкү күндө жоголуп кетүү коркунучунда турган тилдер бар. Алар кайсы тилдер экен? Чогуу угалы.

3-окуучу: Жоголуу коркунучундагы тилдер катары учурда дүйнө жүзүндө 6700дөн ашуун тил катталган. Тилчи-окумуштуулардын маалыматына таянсак, ар бир 14 күндө дүйнөдө бир тил жоголуп кетүүдө. Бул тилдер ошол тилде сүйлөгөн саналуу кишилердин акыркылары дүйнө салып кетишине байланыштуу жоголууда. Эгер минтип отурса, ушул жүз жылдыктын соңуна дейре дүйнө тилдеринин тең жарымы биротоло жоголуп кетүү коркунучуна туш келиши ыктымал.

Мындай тилдердин катарына 200гө жакын адам сүйлөгөн **кет тилин** кошсо болот. Бул тилди Сибирдеги Енисейдин өйдө жагындагы айрым кыштактардан гана угууга болот. Ошондой эле Ооганстанда жүз чакты адам сүйлөгөн **тирахи тили**, Арменияда 50дөн ашык адам сүйлөгөн **ловмарен тили** да жоголуп кетүү коркунучундагы тилдердин катарында.

4-окуучу: Гарвард университетинин тил аалымы, жоголуп кетүү коркунучундагы тилдер институнун директору Грегори Андерсон тилдин жоголуусун мындай жагдай менен байланыштырат:

- Басым кылган тилде сүйлөгөн эл же этникалык топтор, негизинен, экономикалык жактан кубаттуу. Көпчүлүк же кайсы бир этникалык топтун үстөмдүгү астында экономикалык активдүүлүк күчөгөн шартта социалдык-экономикалык өсүү же байлык топтоо жолунда ошол тилди колдонуу керек болсо, көп адам ошол жолду тандайт.

5-окуучу: Тил адистери мындай болбогон учурда анда ошол азчылык социалдык кысымдарга кабылышы мүмкүндүгүн да айтат. Азчылыктын тили көбүнчө ишкердик жагдайда көп колдонулган тилдерди үйрөнүүдө унутула баштайт. Ошентип үстөмдүк кылган элдердин тили азчылыктын тилин колдонуудан чыгарып салат. Мындай көрүнүш Орусиянын Сибирь аймагында көп кездешүүдө.

Алып баруучу: Балдар, биздин эне тилибиз – кыргыз тилинин жагдайы кандай болду экен? Бул нерсе баарыбызды кабатыр кылат болуш керек? Көңүл бөлөлү.

6-окуучу: Кыргыз коомчулугунда буга чейин кыргыз тили да ушундай жоголуп кетүү коркунучундагы тилдердин тизмесинде экен дегендей тынчсыздануулар айтылган эле. Бирок тиешелүү адистер муну четке кагып, бул маселе Кытайдагы Фү-ю кыргыздарынын тилине байланыштуу чыкканын айтышкан.

7-окуучу: Ар бир тил өзүнчө кайталангыс улуу мурас, интеллектуалдык байлык. Адамзат ошол кайсы бир тилден ажыраган сайын ошондой мурастарынан ажырап келатат, биз кайталангыс нерселерден улам айрылып келатабыз. Бирок кыргыз тилине карата мындай маселени коюуга болбойт. Анткени бир миллион адам сүйлөгөн тил эч качан жоголбойт деген да аныктама бар. А кыргыз тилин азыр дүйнө жүзү боюнча 5 миллиондой адам колдонуп жатпайбы. Демек, кыргыз тилин жоголуп бараткан тилдердин катарына кошуу мүмкүн эмес.

Кыргыз тили бай, анын тамыры тереңде. Ал азыр бардык илимдердин тили болгонго да толук кудуреттүү. Болгону биз ушуну далилдеп, тастыктап беришибиз керек. Ошондо биздин тилибиз дагы да ачылат. Ошондуктан мен кыргыз тили жарды, мүмкүнчүлүгү чектелүү дегендерге кошулбайм.

8-окуучу: Канткен менен акыркы жылдарда кыргыз тилине байланышкан бир катар сөздүктөр чыгышын тилге аз да болсо көңүл буруу катары баалагандар да жок эмес. Ошол эле учурда расмий жыйындар, ак үй-көк үйдөгү чогулуштар көбүнчө расмий аталган орус тилинде өтүп жатышына, көбүнчө өлкө жетекчилеринин сөздөрүн эл өз мамлекетинде бөтөн тилде угуп жатканына кабатыр болгондор да арбын.

Алып баруучу: Балдар, кыргыз тилин биргеликте колдойлу.

Биз, Кыргызстан чоң держава эмеспиз, биз империянын балдары эмеспиз. Биз калкы 5 эле миллион, анын дагы таза кыргыздар 3 -3,5 миллион болгон жөнөкөй гана өлкөбүз. Ошондуктан өз тилибизди, маданиятыбызды, каада-салтыбызды, үрп-адаттарыбызды, улуттук намысыбызды коргош үчүн чоң мамлекеттерге караганда көбүрөөк аракет кылышыбыз керек. Анткени, чоң балык кичинекей балыкты жеп коёт. Жем болбош үчүн ар бир атуулдун милдети кыргыз тилин коргоо деп эсептейм. Бул милдетти ким кандай аткарып жатат же кандай аткарышыбыз керек? Өзүбүз, биринчиден, каяктан чыкканыбызды, ата-бабаларыбыздын тарыхын, кыргыз тилин, жакшылап билишибиз керек. Дарт каякта экенин билбей туруп дарман таба албайбыз.

Атуулдук аң-сезим ар бир жаранда бар болушу керек. Мен ата-энем сүйлөгөн, ата-бабаларыбыз адырларда кой бакса да, жайлоодо жатса да сүйлөгөн тилде сүйлөйм. Эпостордун океаны болгон «Манас» дастаны жазылган, ар бир кыргызга таандык болгон «Эне тилим» менен сыймыктанам.

1-окуучу: Кыргыз тили жоголуп кетеби? Силер кандай ойлойсуңар, достор?

Жер шарындагы 6 миллиарддан ашык эл болжол менен 6 миң тилде сүйлөйт. Бириккен Улуттар Уюмунун изилдөөлөрүнүн негизинде 21-кылымдын аягына чейин тилдердин 40 пайызы жоголуп кетиши ыктымал. Алардын арасында кыргыз тили да бар. Бул тилдердин жоголушуна ар кандай себептер бар.

2-окуучу: Мисалы, биздин өлкөдө кыргыз тили колдонуудан чыгып, башка тилдерге сиңип кетет деген кооптонуунун жаралышына, биринчиден, өлкөбүздөгү экономикалык абал себепкер. Көпчүлүк кыргыздар акча табайын деп, өзүн жана үй-бүлөсүн багуу үчүн Орусия, АКШ, Батыш Европа жана башка өңдүү өлкөлөргө кетип жатышат. Ал жакта эл кайсы тилде сүйлөсө, барган кыргыздар да ошол тилде сүйлөөгө аргасыз.

3-окуучу: Көпчүлүк учурда акылдуу, жогорку билими бар, жаш, таланттуу мекендештерибиз жакшы жашоо издеп, башка өлкөлөргө аргасыздан кетип жатышат. Албетте, көпчүлүгү кайра кайтып келебиз деген үмүттө жана биз ага ишенебиз.

Көп учурларда жаш кыргыздын кыздары кетип, башка өлкөнүн жарандарына турмушка чыгышып, ошону менен өмүр бою ошол өлкөдө кала беришет. Кыргыздын макалы бар эмеспи: “Башка элдин султаны болгуча, өз элиндин ултаны бол” – деген. Бирок, кетип калган кыргыздарды күнөөлөгөнгө биздин акыбыз жок. Эгерде биздин мамлекет жакшы жашоо шартын түзүп беришсе, коррупцияны түп тамыры менен жоготконго жакшылап киришсе, мындай сыртка жумуш издеп чыгуулар азаймак.

4-окуучу: Дагы бир курч көйгөйлөрдүн бири – Кыргызстанда туруп эле “киргизге” айланган кыргыздар. Бул да эне тилдин жоголуу коркунучун күчөтөт. Изилдөөлөргө таянсак, тилдер көбүнчө эки тилдүү өлкөлөрдө жоголот экен. Үстөмдүк кылган тил мектептерде, телеберүүлөрдө жана соодада экинчи тилди кысып, акырындап сүрө баштайт. Кыргызстан да кош тилдүү мамлекеттердин арасына кирет. Шаарда өскөн кыргыз үй-бүлөлөрдүн балдарынын көп бөлүгү кыргызча билишпейт. Мындай көйгөй абдан эле коркунучтуу.

Алып баруучу: Анда эмесе, дал ушул көйгөйгө арналган акын Байдылда Сарногоевдин ырына кулак төшөйлү.

ЭНЕ ТИЛИН ЖАКШЫ БИЛ

1-окуучу:

Тоо инженер, Молдобек,
Дайым сүйлөйт орусча.
«Привет» — деп кол берет,
Тааныштары жолукса.

2-окуучу:

Агроном Дүйшө да,
Же орусча так билбейт,
Кыштакта туулуп өссө да,
Кыргызчалап аз сүйлөйт.

3-окуучу:

Бассаң, турсаң эрте кеч,
Байка алардын балдарын.
Аталары келсе кез
«Папалашат» ар дайым.

4-окуучу:

Орус тили жылдызда,
Биздин улуу заманда..
Бирок кыргыз кыргызча,
Сүйлөбөсө жаман да!

5-окуучу:

Эне тилин билбеген,
Эси жогун аныктайт,
Эне тилин сүйбөгөн,
Элин сүйүп жарытпайт.

Алып баруучу: «Бир карын майды бир кумалак чиритет» дегендей, арабызда эне тилине кайдыгер караган, анын нарк-баасын билбегендер жок эмес. “Колдун беш манжасы тең эмес” деген ушул. Анда кезекти кайрадан эне тилибиздин тагдырына байланыштуу кепке берели.

5-окуучу: Кээ бир серепчилердин айтымында, эгерде 1 миллион сүйлөгөн калк болсо, ал тил эч качан жоголбойт деп айтышууда. А биздин өлкөдө 3-4 миллион киши кыргызча сүйлөшөт.

6-окуучу: Ошондуктан, келгиле, баарыбыз биригип кыргыз тилин сактайлы, кыргыз тилинин кадыр-баркын жогорку деңгээлге көтөрөлү! Келгиле, баарыбыз кыргызча таза, так, көркөм сүйлөйлү! Ошондо гана биздин эне тилибизди улам урпактан урпактарга жеткире алабыз!

Бирге жүрсөм, эне тилин кадырлайм,
Бул тил менен иштейм, сүйлөйм, ыр ырдайм.
Башка тилди жандай жакшы көрсөм да,
Эне тилим сүйгөнүмдөн жаңылбайм.

Алып баруучу: Анда эмесе, кезекти сөз каймактарына берели.

Эне тил тууралуу айтылган накыл кептер, макалдар, учкул сөздөр

1.Тил тагдыры – эл тагдыры.

2.Элсиз тил болбойт,

Эне тилсиз эл болбойт

3.Ата сөзү алга сүйрөйт адамды,

Эне сөзү эпке салат жаманды.

4.Ооздун көркү – тил,

Тилдин көркү – сөз.

5.Өнөр алды – кызыл тил.

6.Эне тилин билбеген, эне сүтүн актабайт.

Эне тилин сүйбөгөн, элин сүйүп жарытпайт. *(Б.Сарногоев)*

6. Эртең тилим жоголору чын болсо,

Анда жакшы бүгүн өлүп калганым. *(Р.Гамзатов)*

Кеченин жүрүшүндө кыз-жигиттер элдик ырлардан аткарып беришет.

Кыргыз бийлери аткарылат.

Жаңылмач, макал-лакап айтышуу мелдешин өткөрүлөт.

Жалпы окуучулар хор аткарышат:

Эне тил

Эне тилин өксүтүп көп кордогон,

Анысына бир уялып койбогон.
Андайлардын аты кыргыз болсо да,
Эч убакта өзү кыргыз болбогон.

Кайырма:

Эне тилин билбеген
Эси жогун аныктайт.
Эне тилин сүйбөгөн
Элин сүйүп жарытпайт.
Элин сүйүп, жерин сүйүп жарытпайт

Алып баруучу: Туура айтасыңар, достор. «Адамдын эне тили – анын жан тамыры» – дегендей, жан дүйнөдөгү ой-тизмектерин эне тилибиз аркылуу билдирип жүрөлү.

Залкар жазуучубуз Ч. Айтматов: «Кылымдан кылым өтүп, кыргыз эли жер үстүндө жашап турса, кыргыз тили да жашай берет» – деп айткандай, эне тилибиз – кыргыз тили нечендеген кылымдар бою жашап келген, жашап жатат жана жашай бермекчи!

Бар бол кыргыз элим! Бар бол эне тилим – кыргыз тили!

Сабак Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик тили – Кыргыз тилинин Гимнин аткаруу менен жыйынтыкталат.

№17 сабак

АТА ЖУРТ, АТА МУРАСЫ, ЭНЕ ТИЛ, ЭЛДИН БИРИМДИГИ – КЫРГЫЗ ЭЛИНИН БАА ЖЕТКИС БАЙЛЫГЫ

Сабактын максаттары:

- окуучуларды өз эли-жеринин тарыхын, ата-бабадан калган улуу мурастарын билип жүрүүсү үчүн түрдүү булактардан маалыматтарды берүү;
- мекен алдындагы алардын жоопкерчилигин арттыруу, атуулдук парзын аткаруу зарылдыгын туюндуруу;
- биримдикке, патриоттука, намыскөйлүккө, ынтымак-достукка ж.б. асыл сапаттарга тарбиялоо.

Сабактын жабдылышы: КРнын Гимни, мекенибиздин жаратылышынын кооздугун чагылдырган түстүү сүрөттөр, географиялык карта, улуу баатырлардын, инсандардын портреттери, иллюстрациялар, КРнын Желеги, Герби, магнитофон, компьютер.

Сабактын жүрүшү:

– **Уюштуруу** (класста жагымдуу жагдай түзүү)

Сабак Кыргыз Республикасынын Гимни менен башталат.

(«Кыргыз көчү» күүсү жаңырып турат)

Магнитофондон акылман атанын үнү угулат:

– Уккун, балам!

Байыркыдан калган улама сөз:

Өткөнгө акаарат кылсаң,

Кайткыс каргышка каласың,

Асырасаң – асыл акыл табасың.

«Асыл – таштан, акыл – жаштан»,

«Атанын сөзү – акылдын көзү».

Ата журтуңду сакта,

Кутман элиңди баркта.

Бул улукман кептер кулагыңа күмүш сырга болсун!

Андан соң акылман эненин үнү угулат:

– Каралдым, балам,

Баба сөзүн тыңда,

Ата салтын,

Ата мурасын сакта.

Эне адебин баркта.

Улууну урматта,

Кичүүнү ызатта.

Акылман бол,

Берешен бол,

Айкөл бол!

Сабырдуу бол,

Кайрымдуу бол,

Эсен бол!

«Манастай» алп дастанды жараткан эне тилибиз, боз үйүбүз, комузубуз, ак калпак-ак элчегибиз – укумдан-тукумга берилип келе жаткан баа жеткис,

касиеттүү тумарыбыз – баарынан ыйык. Өткөндөрдөн калган ыйыктарыбыз силер үчүн көөнөрбөс мурас, эскирбес мүлк, бөксөрбөс кенч болсун!

2 окуучу «Манас» эпосунан үзүндү айтышат.

Акылман ата:

Ата-бабаң өткөн жериңди сүй,
Түптүү кыргыз элиңди сүй.
Элиң сүйлөгөн эне тилиңди сүй,
Ата Мекенге, элге, эне тилге
Кошой, Бакай, Манас атаңдай күй!

Мугалим: Балдар, мына баарыбыз акылга дыйкан акылман атабыздын, мээрими көлдөй энебиздин баасыз кеп-кеңешин уктук. Бул айтылгандарды жүрөктүн түпкүрүнө сактап, чын дилден аткаруу баарыбыздын перзенттик парзыбыз.

Бүгүнкү сабагыбыздын темасы «Ата журтум, ата мурасым – сыймыгым!» деп аталат. Балдар, анда эмесе, кезекти поэзиялык мүнөткө берели.

Окуучулар (жарыша): Макул, жакшы болот. (Ата Мекенди, кыргыз элинин улуулугун, кыргыз жеринин сулуулугун даңктаган ырлардан көркөм окушат)

1-окуучу:

Учу-кыйыры кең мекен,
Алдейлеген энем сен.
Бүт дүйнөнү кыдырсам,
Табалбайм сага тең.

2-окуучу:

Демиң мага жалындай,
Ташың кымбат жанымдай.
Тунук кашка сууларың,
Жүрүп турган канымдай.

3-окуучу:

Булагыңдан суу ичем,
Гүлзаныңдан гүл үзөм.
Балдан таттуу сезилет,
Бак алмаңдан мен жесем.

4-окуучу:

Көңүлүмдө жаттаймын,
Жүрөгүмдө сактаймын.
Алтын, күмүш каухарга
Алмашпаймын, сатпаймын.

5-окуучу:

Жатка ыраа көрбөймүн,
Көз арткаңга бербеймин.
Зордукчуга тарттырбай,
Жергем сени жердеймин.

(Т. Үмөталиев)

Мугалим: Эми, балдар, айткылачы, силер Ата Журт дегенди кандай түшүнөсүңөр? (Окуучулар мүмкүнчүлүктөрүнө жараша жооп беришет. Мугалим алардын айткандарына толуктоо, кошумчалоолорду киргизип турса жакшы болот.)

1-окуучу: «Ата Журт» дегенде биз ата конуш, туулуп-өскөн жер, Ата Мекен сыяктуу түшүнүктөрдү аңдап билебиз. Ал – эзелден жердеп, ата-бабабыз жашап өткөн аймакты туюндурат.

2-окуучу: «Ата конуш» аталганы – сенин атаң да ошол жерден агарып-көгөргөн. Ата жолун баласы улантат, ошентип муундардын өз ара байланышы үзүлбөйт.

3-окуучу: Кыргыздарды Орто Азиядагы эң байыркы элдерден деп жүрүшөт. Аны тарыхтагы маалыматтар, далилдер ырастап келет. Ошол байыркы баатыр кыргыз элинин ыйык журту – аскасы асман тиреген касиеттүү Ала-Тоо!

4-окуучу: Ак мөңгүлүү Ала-Тообуз көзгө сүйкүм, жүрөккө кымбат. Эзелтеден эле Ала-Тоого көз арткан душман көп болгон. Бирок баатыр Манас бабабыз баш болуп, көптөгөн баатырларыбыз, жоокер кыргыз эли өз Ата Журту Ала-Тоосу үчүн жан аябай салгылашып, сандаган жоонун күлүн көккө сапырган. Ата жЖуртун көздүн карегиндей сактап келишкен.

5-окуучу: Алар Семетей, Сейтек, Барсбек, Курманбек, Эр Табылды, Тагай бий, Кубат бий, Атаке, Жаңыл мырза, Ормон хан, Алымбек датка, Курманжан датка, Байтик, Шабдан ж.б. эр жүрөк баатырларыбыз.

6-окуучу: Душмандардын баскынчылык согуштарынын кесепетинен ар кандай тагдырга дуушар болгон кыргыз эли он жети жылдан бери эгемендүү эркин өлкө катары өз алдынча түтүн булата баштады.

7-окуучу: Улуттук белгилери болгон: Тууга, Гимнге жана Гербге ээ болду. Мамлекетибиз – Кыргыз Республикасы аталды. Эгемен Кыргызстанда сексенге жакын ар түрдүү улут өкүлдөрү «бир жакадан баш, бир жеңден кол чыгарып» ынтымактуу жашап жатышат.

8-окуучу: Адамда бир гана Ата Мекени бар! Аны көз карегиндей ыйык сактап, сүйүп, даңазасын арттыруу – ар бирибиздин атуулдук парзыбыз.

Мугалим: Ата Журтубуз эмне себептен Ала-Тоо аталып калганын билесиңерби, балдар?

9-окуучу: Ооба, билебиз. Кыргызстандын аймагынын көп бөлүгүн тоолор ээлеп турат. Бөксө тоолор жана улуу тоолор, башынан мөңгү кетпеген бийик тоо кыркалары алда кайдан шаңкайып көзгө көрүнөт. Айрым тоо чокулары жай мезгилинде күңгөй жагынан кары эригендиктен, ала-телек тартып калат. Бир жери ак, бир жери кара. Ошол себептүү, Ала-Тоо аталган.

Мугалим: Азаматсыңар, балдар! Мен силердин жоопторуңарга абдан ыраазы болдум. Эми элибиз «кыргыз» атын өчүрбөй, кылымдардан жашап келе жаткан түптүү эл. Кыргыз эли, анын муундан-муунга сактап жеткирген баалуу мурастары, салттары жөнүндө да айта кетели.

1-окуучу:

Кемер кур, кемсел, өтүк, ак калпагым,
Кээ бирөө билбей жүрөт анын баркын.
Элиме белги берип тааныттырган,
Атыңдан кагылайын кыргыз калкым.

2-окуучу:

Үйүнө мейман келсе, жүзү жарык,
Мал союп, сактап келген ата салтын.
Кызытып кымыз берип, май жедирген,

Салтыңдан кагылайын кыргыз калкым.

(Бул ырдын мазмунуна жараша кыргыздын улуттук кийимдери, буюмдары, каада-салты, нарк-дөөлөттөрү жөнүндө мугалим, окуучулар көрсөтмөлүү сүйлөп берише эң жакшы болот)

Мугалим: «Элсиз тил болбойт, тилсиз эл болбойт». Анын сыңарындай кыргыздын кыргыздыгы анын эне тили аркылуу билинет, эне тили аркылуу даңкталат. Дүйнөдө теңдеши жок алп «Манастай» дастандарды жараткан эне тилибиз кыргыз тили жөнүндө эмнелерди айта аласыңар?

1-окуучу:

Эне тилим эчен кылым карыткан,
Эч ким аны өчүрө албайт тарыхтан.

2-окуучу:

Жер бетинде кыргыз жашап турганда,
Кыргыз тили өлбөс-өспөс болуп түбөлүккө жашай берет!

Мугалим: Азаматсыңар, балдар. Эми кыргыз элибиз үчүн өмүрүн арнап эмгектенген уул-кыздары эң эле көп. Алар: И.Раззаков, К.Тыныстанов, И.Арабаев, Ч.Айтматов ж.б. Биз бул улуу инсандарыбызды унутпай, алардын жолун жолдошубуз керек.

1-окуучу: Чыңгыз Айтматов атабыз дүйнө жүзүнө белгилүү жазуучу. Ал жөнүндө Байдылда Сарногоев минтип ыр жазган:

Кыргыз десе, Чыңгыз келет эсеме,
Чыңгыз десе, кыргыз келет эсеме.
Кыргызым деп, Чыңгызым деп эргисем,
Кубангандан жаш кылгырат көзүмө.

2-окуучу: Чыңгыз ата жөнүндө минтип ырдагым келет:

Сүйөнүп түпкү атасы Манасына,
Сүйөнүп тагдыр берген талантына,
Дүйнөнү дүңгүрөттү кыргыз уулу,
Олтуруп учкул кылым канатына!

Мугалим: Балдар, эми ата-бабадан калган дагы бир эң ыйык мурасыбыз – ички биримдигибиз болуп саналат.

Элибиздин ырыс-кешиктүү, келечектүү, дөөлөттүү жашоосу үчүн биринчи кезекте ынтымак керектигин унутпагыла. Аз гана кыргыз эли уй бөйрөгүндөй бөлүнүп ыдырабасын, жерибизден кут кетпесин. Түндүк-түштүк, Нарын-Талас деп бөлүнбөйлү.

1-окуучу:

Атактуу Соң-Көл – Нарыным,
Алдырбас бийик намысым!
Жердеген Айкөл Манасым,
Таласым – менин канатым!

2-окуучу:

Баткеним менин байлыгым –
Бактыга бүткөн бар дүйнөм.
Ордолуу Ошум – опол тоом!
Жалал-Абад – жан дүйнөм!

3-окуучу:

Сыймыктанам, сүйөмүн,
Сары-Өзөн, Чүйүм – тирегим!
Ысык-Көл сенсиң – карегим!
Соолбос өмүр мүрөгүм!

4-окуучу:

Түндүгүм менен Түштүгүм,
Сен барда жарык күн-түнүм!
Ала-Тоом – ыйык түнөгүм,
Бишкегим – соккон жүрөгүм!

(С.Байгазиев)

Мугалим: Балдар, биз бүгүнкү сабагыбызда Ата Журт, ата мурасыбыз жөнүндө азыноолак сөз кылдык. Бул тема – мындан ары да биздин ар бир сабагыбызда сөз боло бере турган улуу тема.

Жакшы окуп, жакшы жүрүшүңөр –

Ата журтка, кыргыз элине кошкон үлүшүңөр! – деп айткым келет. Силер Ата Мекениңердин келечеги, үмүтү, ишеничи экениңерди унутпагыла!

Ата Журтту, кыргызды, ата мурасты коргоп, сактап, өмүр берүү – баарыбыздын ыйык парзыбыз жана карызыбыз!

Сабакты окуучулар Манас атанын Антын чогуу айтуу менен аякташат:

Алты сан аман турганда,
Ыйык кыргыз жеримди,
Душмандын буту баскыча,
Асыл кыргыз элимди,
Тебелетип бөтөнгө,
Кор кылып карап жаткыча,
Туулбай туна чөгөйүн!
Аткарбасам антымды,
Төшү түктүү жер урсун,
Көкө Теңир өзү урсун!!!